

ПОСЕБНА ИЗДАЊА ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА
ÉDITIONS SPÉCIALES DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE BEOGRAD

СВЕСКА 6. — FASCICULE 6.

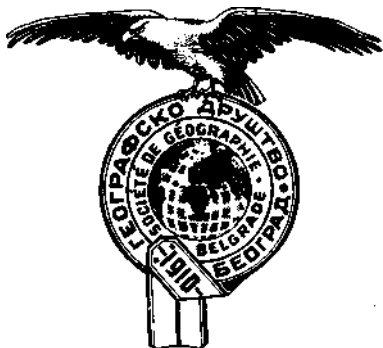
УРЕДНИК БОРИВОЈЕ Ж.МИЛОЈЕВИЋ

DIRECTEUR BORIVOJE Z. MILOJEVIC

Др. ДУШАН НЕДЕЉКОВИЋ
доцент Филозофског Факултета
у Скопљу

Dr. DUŠAN NEDELJKOVIĆ
maître de conférences à la Faculté
des Lettres de Skoplje

О ПСИХИЧКОМ ТИПУ ЈУЖНОСРБИЈАНАЦА LE TYPE PSYCHIQUE DES SERBES DD SUD

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
У БЕОГРАДУ — 1929.

САДРЖАЈ

Страна

Увод 1

Динарски психички тип и основне етнопсихолошке одлике Јужносрбијанаца.

Патријархалност као социолошка основа развитка душевног живота	3
Психолошке одлике међусобне симпатије и блакости	4
Лично достојанство, поштовање старијих и стидљивост млађих	6
Слава или „служба“ као етнопсихолошка карактеристика	7
Карактеристична народна свест.	9
Етнопсихолошка композиција становништва из колеричних и меланхоличних карактера	11
„Мистичка основа“ душевног живота и „мистичка логика“ у разумевању.	14
Жива стваралачка машта	18
Паралелност јужносрбијанског и шумадиског психолошког профила	19
Закључак	21

Јужњачка чулност Јужносрбијанаца.

Клима и развитак јужносрбијанске чулности.	22
Етнички моменат.	22
Историске околности под чијим се упливом јављају две типичне одлике Јужносрбијанаца: чулност и чулно стваралаштво.	22
Јесу ли Јужносрбијанци похотљиви до родоскрнављења?	23
Докази да нису.	24
Шта би значило да јесу.	24
Откуд Јужносрбијанцима песме са мотивима родоскрвне љубави?	25
Нарочита чулност према „душече“, „перинче“, „јастуче“	26

Успомени

ЈОВАНА ЦВИЈИЋА

свога учитеља у Етнопсихологији

Писац.

Гурманска чулност помешана са љубавном	27
Чулност „сакања“, патријархална у основи, али лежерна и виолентна	29
Љубавни чулни идеализам	31
Љубавна туга и „жалба за младост“.	34
Конкретан пример виолентности јужносрбијанске чул- ности	35
Закључак	39
Јужносрбијанска резервисаност.	
Шумадиска и јужносрбијанска резервисаност	40
Индивидуалност животних проблема и облик резерви- саности	41
Мобил резервисаности	41
Снага резервисаности	42
Јужносрбијански реални идеализам или раднички хероизам.	
Природно јужносрбијанско' стваралаштво и његов при- мат према интересу	43
Цвијићеви примери и њихово значење	44
Реални јужносрбијански животни идеал „радничке“ моћи	46
Карактеристична критика слабости и жеља снаге и над- моћи	47
Карактеристичан идеализам рада и стваралаштва којим сваки може моћан постати	48
Стваралачки рад као утеха у животу	50
^е 1уре рвучhЦие <1ев Бегћев (1и 8ис1 (гевитб) • • •	51

У В О Д

Са Цвијићевим етнопсихолошким делом *La Péninsule Balkanique*¹⁾, као основним испитивачким приручником, још пре осам година смо започели психолошка проматрања нашега народа од Ниша и Метохије до Охрида и Ђевђелије.

Резултати наших психолошких истраживања нису се увек слагали са Цвијићевим одредбама. Нарочито су од ових одступали у томе што нам је изгледало да проучавани народ има све *о сновне психичке особине* које је Цвијић утврдио као основне особине динарскога психичког типа и да извесним својим *секундарним специјалним психичким особинама* представља нарочиту, *јужњачку варијанту динарског психичког типа*. Кад смо ово своје мишљење саопштили своме учитељу у етнопсихологији, Цвијићу, он га је потпуно одобрио и окуражио нас за даља наша истраживања. И резултати свих наших проматрања непрестано су нас утврђивали у уверењу да нема стварних разлога за формирање нарочитог „централног типа“. Психичке одлике које је Цвијић ставио у основу централног типа, кад,²⁾ као *чулност*, постоје код становништва проучаване наше области, постоје у таквим облицима који у самој основи значе баш нарочите духовне реализације извесних основних психичких одлика динарског типа.

Овом студијом ћемо, дакле, не улазећи у детаље, бацити општи поглед на резултате наших етнопсихолошких истраживања о душевном животу нашег народа од Ниша и Метохије ка југу. Овај општи поглед је методолошки, по већ утврђеном мишљењу Dilthey-a,³⁾ Klages-a⁴⁾ и нарочито

») Нарочито стр. 261—520.

») *La Péninsule Balkanique*, pp. 384.—466.

3) *Beitrag zur Charakterologie*, 1904.

*) *Prinzipien der Charakterologie*, 1910.

Muller-Freienfels-a⁵) и Utitz-a,⁶) у карактерологији полазна тачка. Мора се пре свега издвојити оно што је психички опште, што је заједничка црта извесног становништва. Диференцијално психолошки тиме се истовремено образује од извесних карактерних одлика психички тип тога становништва и одреде границе распрострањености овога типа. Кад је ово учињено, прилази се конкретнијем диференцирању, у оквиру овога типа, његових варијаната. Ово се чини одређивањем секундарних психичких одлика чијим додавањем основним психичким одликама ближе се одређују карактери разних области ограничене покрајине. А кад се варијанте основнога типа утврде онда се приступи још ближе, детаљнијем, конкретнијем етнопсихолошком одређивању у оквиру сваке варијанте појединих психичких група.⁷) Идеал би био разликовати и у свакој психичкој групи психичке родове и у сваком психичком роду психичке породице тако да остане до психолошке диференцијације индивидуа, до одредбе индивидуалних карактера само један корак, и да етнопсихологија поступно прелази у индивидуалну психологију. Али ово је идеал, а основа од које треба поћи ка овоме идеалу јесте одређивање општега типа. Овом студијом ћемо, дакле, показати пре свега да су основне типске психичке одлике Јужносрбијанаца исте оне које је Цвијић одредио као карактеристике динарског психичког типа, и да према томе Јужносрбијанци припадају динарском психичком типу, да су психички Динарци. А затим ћемо разложити оне психичке одлике по којима Јужносрбијанци значе нарочиту варијанту динарског психичког типа. Тиме ће се Јужносрбијанци психолошки одредити у своме типу и као психичка варијанта разликовати од других варијаната истога типа. Остаје нам да у наредној студији даљом детаљном анализом јужносрбијанског душевног живота диференцирамо и разграничимо разне психичке групе из којих се састоји ова, како ћемо је назвати, *јужњачка варијанта динарског психичког типа*.

⁵) *Psychologie des deutschen Menschen und seiner Kultur, Versuch einer Volkscharakterologie*, 1922.

⁶) *Charakterologie*, 1925.

⁷) Видети одељке *Der psychologische Typus, Typengliederung, Graduelle Variation* одличне W. Stern-ове књиге: *Die Differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen*, 1921, SS 168—233, и Цвијићево дело *La Péninsule Balkanique*, 1918, p. 264—265.

ДИНАРСКИ ПСИХИЧКИ ТИП И ОСНОВНЕ ЕТНОПСИХОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ЈУЖНОСРБИЈАНАЦА

ПАТРИЈАРХАЛНОСТ КАО СОЦИОЛОШКА ОСНОВА РАЗВИТКА ДУШЕВНОГ ЖИВОТА.

Као прву социолошку основу и главни чинилац развитка психичких одлика динарског типа Цвијић је утврдио патријархално друштвено уређење динарског становништва. „Toute cette population, orthodoxe, catholique ou islamisée, vit ou a vécu jusqu'à ces dernières années sous le régime patriarcal, et c'est en grande partie à ce mode de vie qu'elle doit sa *physionomie caractéristique*.“¹)

Међутим, патријархалност, тај важни социолошки чинилац који почива на „родитељским инстинктима“²) а који даје динарском типу његову „карактеристичну физиономију“, налазимо код Јужносрбијанаца у јачем степену него ли игде у нашем народу. Карактеристично је и то што ако, правећи осматрачки пресек, пођемо од Ниша моравском и вардарском долином ка Југу, задруге су све чешће и све шире тако да их сасвим на Југу, на обалама Охридског и Преспанског Језера налазимо раширене готово у мања племена. Мање или више широке задруге земљоделског становништва постају готово редовно на Југу код сточара и нарочито рибара читава племена. Ако су гдешто ова племена изгубила своју социјално-економску подлогу, она су редовно сачувала патријархалну свест у најширем њеном облику: своје психолошко племенско јединство, а то нас, са наше тачке гледишта, једино интересује. За Мијাকে је са-

1) *Op. cit.* p. 282.

2) William McDougall, *An Introduction to Social Psychology* 1926, p. 228—239.

свим тачно речено: „Мијаци сматрају себе као особито племе, одабрано и способно за бољи живот. Због тога пре-зиру све што није Мијак”.³⁾ Исто важи за Малешевце, Маријовце, Тиквешане, Брсјаке, Поречанце, Дебрале, Призренце, Косовце и т.д., разна духовна јужносрбијанска племена.

А оно што пада у очи код јужносрбијанске уже или шире задруге са социално-економском подлогом, и код т.зв. „живејачке у куп”, јесте савршена комунистичност њеног унутрашњег уређења. У Бевђелиској Кази је то описано овим речима: „Док су сви заједно ниједан члан не сме да каже: „ово је моје”, или „ово је твоје”, „ово сам ја урадио и набавио”, или „ово си ти купио па теби и припада”. Све што зараде, све што купе, све што нађу — то је заједничко, свакоме припада, сваки може тиме да се служи”.⁴⁾ У јужносрбијанској ужој или широј задрузи уопште све подједнако припада свакоме. Ако се ова комунистичност ма чиме и ма најмање наруши, задруга се дели.

Интересантно је приметити, свему овоме у прилог, да је и сам Цвијић при својим путовањима уочио задружну патријархалност ових крајева и рекао: „*Les zadruga existent presque partout et il semble qu'elles aient été renforcées pendant la domination turque. On les rencontre dans les régions de Kosovo, de Metohija, de Tetovo, de Poreč, de Prespa etc.*”⁵⁾

Патријархалност, дакле, тај основни чинилац развитка одлика динарског психичког типа несумњива је чињеница и у друштвеном животу Јужносрбијанаца.

ПСИХОЛОШКЕ ОДЛИКЕ МЕЋУСОБНЕ СИМПАТИЈЕ И БЛАГОСТИ.

Прва психичка одлика која се развија у патријархалном начину душевног живота јесте одлика међусобне симпатије и блакости у односима.

Ову одлику је код Динараца Цвијић констатовао, и приметио да, у томе, оријентални балкански или бугарски психички тип контрастира са динарским.”⁶⁾ Међутим, у овоме смислу не каже ништа о своме „централном” психичком типу, ни специјално ништа о Јужносрбијанцима који нас овде нарочито интересују.

3) Томо Смиљанић, *Мијаци, Горња Река и Мавровско Поље, Насеља*, књ. XX, ст. 53.

4) Ст. Тановић, *Живот и обичаји Српскога Народа у Бевђелиској Кази*. Стр. 286—287.

⁵⁾ *Op. cit.* p. 385; 285.

6) *Op. cit.* p. 288.

Па какви су Јужносрбијанци у томе погледу? — Констатујемо пре свега ту чињеницу да је у селима од Ниша до Охрида необична реткост изузетно сиромаштво, савршена беда. Децу која остану без родитеља, „сирাকে”, „пилце”, збрињавају рођаци. Ако би која инокосна породица остала без хранитеља, онда се сматра за сасвим природно да је прибере уз своју свекар, стриц, или брат. Ако би ко услед болести или непогоде материјално поклизнуо сваки ће га помоћи, у колико му је могуће, да се поново подигне. Па и без обзира на то каквог је ко материјално стања, треба ли му брзо свршити какав хитан посао, само има да спреми добар ручак и позове на „помагајне” (мобу) или „заим” и посао ће се уз песму и најпријатније весеље свршити. Ова чињеница међусобног потпомагања може бити сигуран знак дубоке међусобне симпатије.

Али има догађаја при којима се јужносрбијанско саосећање еклатантно манифестује. Разболи ли се КО, сви траже „илец”, нижу се посете и сваки предлаже своје. А ако умре ко, сви његови рођаци, пријатељи и познаници облаче се у црно и тужни су као за својим најрођенијем. У томе смислу пословички и веле: *Љуђи сме, како еден род сме*. Нарочито жене не одлазе друкчије на погреб већ у црнини, „пребраде се” црном марамом, расплету косу и слично. Саосећање се тад развија до театарности.

Међусобно потпомагање и симпатија се код Јужносрбијанаца јасно манифестују још и следећим обичајем. „Ако је умро домаћин, онда долазе из комшилука људи, рођаци и други, и саветују члана породице који треба да наследи домаћина, да не брине, да се увек у свакој прилици и неприлици обрати њима за савет и да ће га они увек радо потпомагати и слагати се са њим, као што су се слагали и са покојником. — Ово се сматра као неко признање *домаћинлука* члану који је тек постао домаћин”.⁷⁾

У обичном, свакодневном животу се односе Јужносрбијанци са ретком благошћу и међусобном симпатијом. Обично се ословљавају „како роднина” називима: чичко, стрина, тетка, сестро, сват, сваћа и т.д. Ова њихова психичка црта међусобне симпатије и чини да је међу њима сукоб највећа реткост и да су они најмирнији, најпитомији¹ ео нашега народа. Са саосећањем у својој основи њихов живот је сав од самих компромиса, уопште помирљивих постављења и решавања животних проблема. У томе смислу им је особито животно правило у пословици: *Шо к'е речеш 'стипса, речи шек'ер*.

Али са оваквом благошћу и симпатијом односити се према свему и свакоме, није ли то и за саме Јужносрбијанце проста хипокризија? Не, већ крајња етичка индивидуална резервисаност, коју смо имали прилике у једној другој нашој студији утврдити.⁸⁾ Симпатизирати са сваким и свачим је једино животно целисходно, јер тако се неће никоме ни за шта замерити, тако ће се остати резервисан и у своје животу миран. У томе смислу се и нормативизира етички многим пословицама као што су ове: *У туђа попара не се мешај. — У свака манца не бити црн пипер.* Могло би се мислити да ова етичка индивидуална резервисаност не постоји код других Динараца. Међутим налазимо је код њих нормативизирани врло сличном пословицом као: *Не буди у свакој чорби мирођија,* и т. д.

Па и психолошки није тешко уочити да је резервисаност општи тон динарског држања. Цвијић је врло тачно приметио код Шумадинаца (Динараца *par excellence*) извесну „retenue“, извесну резерву.⁹⁾ Без ове резервисаности међусобна симпатија се не би могла одржати, јер би се јављали чести сукоби а са њима и омразе. Јужносрбијанци, психолошки предиспоновани за миран и хармоничан живот, предиспоновани навикама стеченим у партијархалном начину свога живота, имају као и други Динарци, психичку црту симпатије¹⁰⁾ за све што је туђе и спонтану резервисаност¹¹⁾ за све што је лично.

ЛИЧНО ДОСТОЈАНСТВО, ПОШТОВАЊЕ СТАРИЈИХ И СТИДЉИВОСТ МЛАЂИХ.

На социолошкој подлози патријархалности развиле су се у карактеристичне црте код свих Динараца па и код Јужносрбијанаца карочите емоционалности *личног достојанства, поштовања старијих и нарочито стидљивости младићих.* Ове три нарочите врсте осетљивости је Цвијић констатовао као основне код динарског психичког типа,¹²⁾ а њих налазимо и код Јужносрбијанаца.

⁸⁾ Основне *Етографско-Етолошке Карактеристике Скопског Народног Живота*, у *Гласнику Скопског Научног Друштва*, 1925, ст. 177—204.

⁹⁾ *Op. cit.* р. 304.

¹⁰⁾ У последње време је и Цвијић увидео био да се динарска „осећајност“ нешто можда „слабија“ и „ретко исказана“ налази и код „моравско-вардарских Срба“. *Говори и Чланци*, Кн>. I ст. 246.

¹¹⁾ О овоме подробније у трећем одељку ове студије.

¹²⁾ *Op. cit.* р. 289.

Сваки Јужносрбијанац осећа своју личну вредност и стало му је до ње. У животу је скроман; главна му је брига да „помина“, да му његова „живејачка“ протече тихо и без непредвиђених потреса и мука. Но у овом свом „рисјанском“, у ствари рајинском, менталитету суште скромности достојанствен је Јужносрбијанац на свој начин. Његова достојанственост се манифестује у дубокој резерви према свему што није његово, што није он сам. У томе смислу воли он да понови хиперболичну своју пословицу: *Лета ли магарето? Лета, лета. Со све дрва? Со све дрва.* У достојанственој овој својој резервисаности према туђим животним проблемима, Јужносрбијанац се достојанствено чува и од тога да својим невољама и разним животним питањима досађује „на јабанцији“, „на нероднина“, на „чужди љуђи“. Достојанствен, једва ће своју муку рећи „роднини“ и својим најближим. Са нарочитом достојанственошћу решава он сам свој интимни животни проблем.

Ова достојанственост је нарочито потенцирана код задружних старешина, код „домакина“ и „домакинки“. Домаћин („кук'ни дирек“) мора бити узор достојанства и блакости како за однашања у задрузи тако и за понашања према људима ван задруге. Поштовање пак које се има према њему иде дотле да је „страм“ и помислити оно што не би он одобрио.

И сваки млади члан у своје превеликом поштовању „страмува се“ од свог старијег. Нарочито је женскиње стидљиво. Девојкама, невестама и свим младићим женама тешко је очи сагледати, јер их при разговору земљи обарају. Сваког часа поцрвене и збуне се. Но не само женскиње већ су и многи млади мушкарци необично стидљиви. Није ретко да се у колу, недељом или каквим празником, на „сред село“ запева, задирајући тиме и куражећи овога или оног а срамежљивог младића:

Од умот се поизгубиф
З'едно лично девојче;
Пет години го милуваф
Пак се страмиф да му речам.
Оди, мајко, стара мајко,
Скришем, скришем, да је речиш,
Оди, мајко, проговори,
Скришем, скришем проговори...“

СЛАВА ИЛИ „СЛУЖБА“ КАО ЕТНОПСИХОЛОШКА КАРАКТЕРИСТИКА.

Задруга, ужа или шира, везана дубоком међусобном симпатијом и поштовањем на Северу и Западу има, као целина, свој симбол, своје значење у слављењу једне славе,

служењу једноме свецу КОЈИ је њен животни и духовни заштитник. Цвијић је истакао славу као нарочиту етнопсихолошку карактеристику динарског психичког типа и подвукао да се она код оријенталних Балканаца, Бугара не налази: „Le Balkanique oriental ne connaît pas la slava”.¹³⁾ А не вели он ништа о слави код Балканаца и нарочито Јужносрбијанаца које рачуна у свој „централни балкански психички тип”. Међутим славу као нарочиту етнопсихолошку карактеристику налазимо код Јужносрбијанаца од Ниша и Метохије све до Охрида и Ђевђелије па и даље ка Југу,“) те и том својом основном цртом они припадају динарском психичком типу.

Под старим српским називом „служба”¹⁵⁾ светкују Јужносрбијанци патријархални обичај славе као и Динарци шумадиске и ерске варијанте. „Служе” они Свети Танас, Митровден, Света Пречиста, Свети Никола, Спасовден, Ђурђевден, Аранђеловеден и т. д. За „службу” се спрема „све-к’а”, којом у цркви свештеник из црквеног кандила мироше „домак’ина” стављајући му крст на чело, „кулак” (или „панагија”) (колач) који свештеник пресече и „пшеница” коју благослови. Уочи „службе” „кани” се цело село на „службину вечеру.” На овој славској вечери показује се сва задружна слога, обиље, срећа. Гостима се приносе многа и различита јела. Ту је „кисела чорба сос јајце, јанија, сарма сос месо, пилаф, баница, алва”. Ту је вино, па ту и песма и шала, — весеље интимно и бучно до зоре. Ако би се у почетку вечере снебивало, онда би се отпевала једна „слафска песма”¹⁶⁾ противу стидљивости, као шт,о је ова која се пева о Св. Јовану:

Ој, Јоване, домаћине,
Али пијаш, али спијаш? —
Ако пијаш — весели се,
Ако спијаш — разбуди се.
От’ ти дошли страмни гости,
Страмни гости пострамени,
Пострамен ти глас донесле,... и т. д.

¹³⁾ *Op. cit.* p. 290.

¹⁴⁾ За ово видети исцрпну студију Др. Боривоја Ж. Милојевића, *Јужна Македонија*, 1921, ст. 56.—66.

¹⁵⁾ Старо називање славе „службом” налазимо сачувано у многим српским народним епским песмама као у овом добро познатом стиху:

*Службу служи српски цар Стефане,
Службу служи светог Арханђела.*

¹⁶⁾ Ђ. Ј. Киселиновић, *Охридско-Преспанска Лира*, 1926. ст. 82.

На сам дан празника, долазе гости да пожелеле све-чару: „За много години!” и попију ракију или кафу. Онима који долазе другога дана, на „патарица” дају се при поласку још и пуне чиније хлеба, меса и разних ђаконија, и тиме се „служба” растура.

„Службом” Јужносрбијанац „служи” своме задружном свецу заштитнику, симболу своје задружне целине. „Служба” се преноси са колена на колена тако да читав сој има исту „службу”, те ова служи после деобе већих задруга као обележје њиховог сродства.

Етнопсихолошки „служба” значи код Јужносрбијанаца као и код других Динараца друштвену манифестацију задружног достојанства, унутрашње задружне идеалности и нарочито обиља и моћи. Још једна етнопсихолошка црта по којој припадају Јужносрбијанци динарском психичком типу.

КАРАКТЕРИСТИЧНА НАРОДНА СВЕСТ.

Међу „caractères généraux” динарског психичког типа Цвијић је убројио и „националну свест.”¹⁷⁾ Што се тиче баш и ове карактеристике, и у њој се Јужносрбијанци идентификују са динарским психичким типом.

Национална свест се састоји пре свега из извесне националне традиције, а ову налазимо у знатном степену код Јужносрбијанаца. У њиховој успомени поред многих других војвода, краљева и јунака, поред многих „Јанкула”, „Секула”, „Радула”, „Рело шесто-крило”, „крал Ресула”, живо се чува херојска појава „Краља-Марка” или „Марко Кралевик’е”. О Краљевићу Марку певају се толике епске и лирске песме код Јужносрбијанаца, причају толике приповетке. Узима се он као узор у пословицама. На све стране се показују његови „стапки”, његове „траге”, његови „столови”, његови „кули”. „Крал-Марко” је био пет-вековна утеха и нада Јужносрбијанаца као и Шумадинаца.”¹⁸⁾ „Марко Кралевик’е” је народни симбол око кога се сви Јужносрбијанци окупљају.

Поред Краљевића Марка живи у његовој успомени читав народна прошлост. У јужносрбијанским песмама које

¹⁷⁾ *Op. cit.* p. 290—292.

¹⁸⁾ Јужно од Ђевђелије и Охрида, све до Солуна и Водена живо се очувало предање о Краљевићу Марку. Чак је богатје од предања многих наших крајева. Видети о томе врло инструктиван чланак Др. Боривоја Ж. Милојевића, *Наш народ и његова предања у Јужној Македонији*. Браство, књ. XXV стр. 245—254.

су Бугари сакупили то је констатовано Г. Др. Тихомир Ђорђевић овим речима: „У песмама (македонским) које опевају историјске личности, те су личности само из српске историје: цар Симеун (Стефан Немања), његов син Свети Сава, Стефан Дечански, цар Стефан (Душан), цар Лазар, његова жена Милица, његов син Стефан Лазаревић, Милош Обилић, Топлица Милан, Косанчић Иван, Југ Богдан, девет Југовића, Вук Бранковић, дете Дукађинче, Реља Крилатица, Годор од Сталаћа, Војвода Момчило, Болан Дојчин, Старина Новак, Груја Новаковић, Дели Татомир, Павле Плетикоса, Сенкевићи, Иван Црнојевић, Крчмарица Мара“, и т. д.¹⁸⁾ Песмом се сачувала успомена на највеће народне историске личности. И ова традиција је као што се види не само богата већ и потпуна.

Од историских догађаја усмено јужносрбијанско народно предање чува нарочито брижљиво у успомени „бој на Косово поле“, битка у којој „се загуба царството“. Познато је да Јужносрбијанци имају епских песама од осам стотина и десет стихова у којима се почиње Косовским бојем а завршава Карађорђевићим устанком и ослобођењем, — имају тих синтетичких песама народнога бола и народне освете.

Народно предање је, дакле, несумњива чињеница код Јужносрбијанаца. Ово народно предање и чинило је јужносрбијанску народну свест којом су се могли Јужносрбијанци кроз векове опирати етничким најездама Турака, Арбанаса и Грка.

Кад је Цвијић тврдио да „народна маса македонских Словена нема одређеног народног осећања и народне свести“²⁰⁾ мислио је на политичку народну свест. За развијање политичке националне свести нужни су нарочити политички услови. Доскора ових услова није било те су Јужносрбијанци од Велеса па наниже остали политички-национално „аморфни“. Међутим, могла се њихова постојећа народна свест и раније, још другом половином XIX-ог века политички формирати, да се нису на тихо становништво тих области бациле свом снагом разне и супротне националистичке пропаганде, као што су биле бугарска, грчка и румунска које су тако супротне могле код њега створити само скепсу и равнодушност према политичко-националном опредељивању.

¹⁸⁾ *Македонија*, — 1920, ст. 170. — Видети цео одељак *Народна Традиција* (ст. 161—172) обилан у чињеницама и снажан у своме доказивању.

²⁰⁾ *Основе за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије*, 1906, књ. II, ст. 513. и 517.

Но народна свест, она која се заснива на народном предању, одржавала се увек снажно насупрот свему. Она је код Јужносрбијанаца потенцирана још и врло великом“ љубављу рођене груде. Јужносрбијанац се из печалбе врло често навраћа у своје родно место и најзад дефинитивно врати да у њему са стеченом имовином проживи своје старе дане. Ако је отишао куд даље, у Америку н. пр. он ће се макар и по фотографијама оженити девојком из своје земље. Најчешћи је случај да печалбар иде сам у туђину, а породицу своју оставља у рођеном месту и тако се уопште не одваја од свога народа. У туђини, ако их је више у једном месту или области здружују се, међусобно потпомажу и бране, називају се „нашинци“²¹⁾ и често чине малу државу у држави. У свему овоме народна свест Јужносрбијанаца је бар исто толико јака колико и других варијаната динарског типа.

ЕТНОПСИХОЛОШКА КОМПОЗИЦИЈА СТАНОВНИШТВА ИЗ КОЛЕРИЧНИХ И МЕЛАНХОЛИЧНИХ КАРАКТЕРА.

Цвијић даље карактерише Динарце енергичношћу и импулсивношћу као њиховим доминантним одликама и мисли да се по своме психичком типу могу класифицирати у сангвинике односно колерике. „Les Dinariques sont en général d'un tempérament vif considéré comme sanguin, parfois comme colérique... Dans toutes les régions dinariques existent des tempéraments puissants, des hommes énergiques, mais sensibles et impulsifs au plus haut degré.“²²⁾ Енергичност је несумњиво једна од најдубљих одлика Динараца. Међутим, импулсивност као психопатолошки случај појединих индивидуа не може бити одлика читавих покрајина. Јер, импулсивност је такво реагирање при коме воља иде пре разума, поступак пре разумевања ситуације и своје сопствене намере. Импулсивност је нарочита болест воље.²³⁾ Импулсивност је аутоматско и сасвим случајно реагирање под упливом ма какве моментане емоције или ма какве сугестије. Немогуће је да се друштво састоји од овако психички ненормалних импулсиваца. Морало би се оно убрзо као друштво онемогућити или чак и уништити. Висока и снажна енергичност поједи-

21) За Мијаке је ово нарочито подвукао Т. Смиљанић *Op. cit.* p. 53.

22) *Op. cit.* p. 292—294.

23) James, *Précis de Psychologie*, 1915, p. 585.—586. и Th. Ribot *Les maladies de la Volonté*, 24. éd. 1908. pp. 71.—95.

них Динараца који су стајали на челу извесних историских догађаја, као што су хајдуци и ускоци, Карађорђе, Танаско Рајић и Синђелић, на које Цвијић овде мисли, НИЈС импулсивност већ хитро примењивање брзо смишљених и донетих одлука.

Ова брзина у одлучивању и реагирању и енергичност стављају психолошки Динарце у групу колеричних карактера, по старој психофизиолошкој класификацији која се од Хипократа преко Галијена до Гала развијала и са Вунтом у психологији усталила. По овој класичној класификацији, карактери, ти константни начини мишљења, реагирања, делања и осећања који се преносе од родитеља на децу, од предака на потомке, могу бити, према томе јесу ли снажни, слаби, брзи или лагани, четири врсте: колерични, меланхолични, сангвинични и флегматични. Колеричан карактер имају она лица која мисле, осећају и реагирају снажно и брзо. Меланхоличан карактер имају она лица, која мисле, осећају и реагирају снажно али лагано. Сангвиничан карактер имају она лица чије су реакције сасвим слабе а брзе, лица која брзо мисле и брзо доносе одлуку али реагирају без снаге, чија је акција бледа и краткога века. Флегматичан карактер имају она лица чији се сав душевни живот збива без снаге и споро, слабо и лагано.

И кад Цвијић рачуна Динарце у колерике, изричито тиме циљајући на многе динарске ускоке, хајдуке и устанике, чини он то научно, потпуно оправдано. Хајдучки тип се заиста одликује снагом и брзином у мишљењу и реагирању.

Али зар Јужносрбијанци нису имали својих хајдука и ускока: своје „ајдуге“, „арамје“, „деликанлије“, комите, своје војводе, своје устанике? — Несумњиво је да су они и у овоме потпуно идентични са својом северном браћом. Оно што је код северних Динараца био култ хајдука то је код Јужносрбијанаца под Турцима био култ „кумите“, виолентног борца за слободу чија је „мајка Бабуна Планина“. Циклус „ајдучких“²⁴⁾ „војводских“ и „кумитских“ јужносрбијанских народних лирских песама је необично обилан и живо се њиме описује виолентни, преки, борбени Јужносрбијанац.

Поред овога Јужносрбијанци имају читав култ „итринне“ брзог и снажног реагирања на ствари и догађаје. Карактер који реагира брзо и снажно јужносрбијански је

²¹⁾ Ђ. Ј. Киселинозић, *Охридско-Преспанска Лира*, ст. 72—81.

идеал. Марко Краљевић је за њих носилац тога идеала као што је за остале Динарце. Али имају Јужносрбијанци свога нарочитог јунака „итрине“ за којим у овом смислу Марко Краљевић далеко изостаје; то је „Итер Петар“, „Итер Пејо“, или „Пејо Итроманец“. Окретност, брзо мишљење и делање се цени изнад свега тако да у једној охридској песми девојка вели да ће воleti Вељана јер

Вељан ми је итрито,
Вељан знаит да љуби.

Колеричност психичког карактера се огледа код Јужносрбијанаца, као код осталих Динараца, још и у томе што многи брзо плану, људи грде и псују, а жене куну. Псовка им је страшна, а клетва ужасна. Примера ради наведимо неколико „кнења“. Тако врло често се чују: *Скрши вратом! Чума да те удре! К'орав да одиш! Црве да вариш! Камен да се чиниш! Чафки очи да ти чапкат! Црна земла да те глтне!* и т. д. Исте ове изразе колеричног типа налазимо и код осталих Динараца.

Најзад нарочито пада у очи код Јужносрбијанаца динарска виолентност при весељу. Тад се они показују чудно преким и силновитим. Карактеристична је тад песма којом се глешто обраћају својим свирачима:

Свири убаво ти чергарче,
Да не ти земам ђемането,
Да ти го удрам од главата...

И што је весеље веће тим је ова виолентност необузданија и жешћа.

Али јесу ли сви Јужносрбијанци колерици? — Нису, као што нису у осталом ни сви Шумадинци, Црногорци, Херцеговци, Босанци и други Динарци. Ако је Цвијић окарактерисао Динарце као колерике он их је и нехотице окарактерисао као меланхолике говорећи о њиховој „динарској тузи и меланхолији.“²⁵⁾ Обратио је пажњу на меланхоличност динарске песме — мелодије и текста. Ово је доцније Др. В. Дворниковић, претерујући у генерализацији, снажно развио и на многим примерима показао.²⁶⁾ Историска и животна лична меланхолија притискује, са малим изузетком, сву динарску народну и писану уметност. Нема већих меланхолика од гуслара. Али поред њих су, као што је то врло добро приметио Цвијић, и типови који под притиском

²⁵⁾ *Op. cit.* p. 294.^295.

²⁶⁾ *Psiha jugoslovenske melanholije*, 1925.

гусларске меланхолије плану, тресну гусле о под, узму пушку и оду у планину, да онда неустрашиво свете правду и боре се за слободу. Тако се динарска народна маса састоји у ствари из колеричних и меланхоличних карактера, људи чије је мишљење и реагирање уједно брзо и снажно, и људи чије су мисли и реакције лагане али снажне, споре у своме формирању, али и моћне.

Одсуство сангвиника (карактера брзих и сасвим слабих) и флегматика (лаганих и слабих), или њихов врло малн број, а присуство колерика и меланхолика је карактеристично, дакле, за психичку композицију динарског становништва. Па у том смислу Јужносрбијанци припадају динарском психичком типу, јер су својим карактерима или колерици или меланхолици, дакле увек психички снажни, гдешто уз колеричну брзину реагирања, а гдешто са меланхоличарском лаганошћу. Код Јужносрбијанаца има знатно више меланхолика, са њиховом „динарском тугом“, него колерика, те су тиме врло блиски шумадиској варијанти динарског психичког типа. Обрнуто, у црногорској и херцеговачкој варијанти има претежно више колерика него меланхолика.

Но не само да код Јужносрбијанаца има бројно више меланхолика него колерика, већ је и њихова меланхолија *много* дубља од меланхолије других варијаната динарског типа. Они имају пре свега дубоко осећање пролазности живота, своју „жалбу за младос“. Све јужносрбијанске мелодије преливене су једном занешеном јужњачком тугом. Најзад садржина готово свих јужносрбијанских народних лирских песама, приповедака и других уметничких израза је један дубок животни грч, „бол без пребол“. Овакве унутрашње доживљаје су могле имати само дубоке меланхоличне природе.

Но по својој психолошкој композицији динарски тип се састоји из колеричних и меланхоличних индивидуалних карактера, а ту исту психолошку композицију налазимо и код јужносрбијанског становништва.

„МИСТИЧКА ОСНОВА“ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА И „МИСТИЧКА ЛОГИКА“ У РАЗУМЕВАЊУ.

Као седму основну психичку одлику динарскога типа Цвијић је назначио „le fonds mystique“, „Le goût du mystérieux“, душевну наклоњеност мистици, „мистичкој логици“ у разумевању свега²⁷⁾.

²⁷⁾ Оп. cit. p. 295—297.

Занимљиво је да све примере на којима Цвијић показује ову мистичку логику Динараца налазимо и код Јужносрбијанаца. И они тумаче као мистичка претсказивања разне небеске појаве, лет птица, гласове животиња, верују у урокљиво око, „лошо око“, „пресна вода“, и у то да разна мистичка бића, „видуачки“, „лоши работи“, „лошотије“ могу да улазе у људе и жене и чине зла.

Верују Јужносрбијанци у *самувиле*, вечито млада и бескрајно лепа женска надприродна бића која сву ноћ цветним пољанама играју и могу својом лепотом толико човека опчинити, ако их угледа, да му се после обичан живот не мили. — Поред самувиле постоје за њих *јуде*, љуте и зле виле, које улазе у жене и ове постају зле, па чак и махните од злоће. Јуде ноћу даве одрасла бића а нарочито малу децу. Постоје и зле водене виле, *муравини*, које нарочито августа месеца даве купаче на местима водених вртлога где је њихов стан. Кад неко умре у „погани дни“ (од Божића до Богојављења) он „стане вампирин“ т. ј. мистично биће, све од саме крви, које узима разне облике и прикрада се ноћу те пије крв људима или се увлачи у постеле удовицама те са њима добија децу „со црвени очи и вампиринска жица“. Са вампирима под земљом или водом станују многа друга мистична бића као „змех“ (змај), зли „ђавол“ и несташни „врак“, „таласм“ (огромно чупаво чудовиште које свакога који га погледа здрви или скамени) „ламја“ или „аждер“ (аждаја) „караконџул“ (аждаја која живи у старим рушевинама и ноћу пије деци крв) и т. д.

Све су то бића са којима Јужносрбијанци непрестано рачунају, од којих се бране разним враџбинама и лече се, ако у њих уђу, разним мистичним средствима-

За њих је необично важно знати се чувати од „ветрушки“, тих мистичних злих ветрова, који одузимају вид или глас човеку, или му парализују руку или ногу.

По њиховом мишљењу много у животу зависи од тога какав „ангел“ је ушао у човека кад се рађао, јер сваки у себи има свога анђела. Својом „мистичном логиком“ Јужносрбијанац ако ослепи на пр. схватиће то као неспособност свога слабог „ангела“ да избегне или победи „ветрушки“ саопштавајући му кад су ту да их одстрани помоћу магичне речи „лук“.

И цео живот јужносрбијанског народа се збива у непрестаним мистичним знацима и гатањима. Жене у овим веровањима „природно“²⁸⁾ предњаче мушкарцима. Све има

²⁸⁾ R. Quanter, *Das Weib in den Religionen der Völker*, 1925.

своје мистично значење: ако се пас протегне, ако заурла, ако певач на прагу или после вечере кукурикне, ако уво зуји, око заигра, длан засврби, ако ватра цичи, ако се у сну види ово или оно, и т.д.

Празници се светкују необично сложеним мистичким ритуалом, а важнији животни догађаји, као рођење, код Јужносрбијанаца су праве мистерије окружене шумом од разних магија. Али и неважне животне ствари се претварају у мистичарској јужносрбијанској души у највиша тајанства. Кад се трећег дана по рођењу дете први пут „заљуља“ на пр., и то је својим дубоким значењем мистерија.

Све је за њих тајанствено и све они разумеју неком својом мистиком. Једна тако проста ствар као стомачни болови код породиље, кад се преједе при вечери, претвара се у њиховом начину осећања и разумевања у гажење породиље од неких мистичних бића која се зову „сенке“. Примера ради, наведимо међу безбројним другим, ову мистерију „сенки“, наведимо је онако како је врло тачно описао Стеван Тановић.²⁹⁾ „Откако се дете роди па за шест недеља кућна врата могу целе ноћи стојати отворена, и то неће никоме шкодити. Али ако се врата увече затворе, не смеју се понова отворити. То не ваља због породиље, јер ће је „сенки *путискат*“. *Сенка* обично долази око поноћи, а ако породиља седи дуго ноћу, сенка може доћи и чим легне и заспи. Често сама породиља прича да је осетила као да је сенка дошла док је она још била будна и седела. Стога се породиља не оставља сама пре шест недеља. Њој се причини или, како оне кажу, *пујави сенка* у виду какве мачке, кокошке или какве друге животиње, која иде без икаква шума и која има такву силу, да може породиљи да одузме *свест* и глас. У том она осети да је нешто гура под јорган да се сакрије, и чим се сакрије, одмах осети неки терет, који је притискује, као да ће да је удави. Она осећа тај терет, који је мучи и дави, и никако не може да се дигне и да се ослободи. Такво гњављење и притискивање понекад траје и по цео сат, а кад се породиља прибере и освести обично је сва у води; од оног страха и умора породиља целе ноћи остане као изломљена и многима се од страха не иде у постељу... *Сенка* је за трудну жену страх и трепет. Сваку породиљу *сенка не гази*. *Сенка* гази обично слабију, изнемоглу жену, и она обично после тога болује много... Жене се лече од ове болести, и то раде овако: сваке вечери пошто се врата

затворе, кућа и породиљина постеља попрскају се светом водицом и накаде тамјаном. Неке жене ушивају у своје хаљине јаја или бар меса од видре. Неке се суботом пре сунчева изласка *путкадуват сус мечкнна коса*. Неке *гази медвед*, јер држе да од тога пролази болест, од медведа се поплаши и ишчезне из те особе. То раде на овај начин: суботом пре сунчева изласка дође медведар с мечком породиљиној кући. Породиља легне потрбушке по земљи, а главу покрије марамом или крпом. Медведар поведе медведа трипут овамо-онамо поред болесне жене и том приликом медвед згази неколико пута болесницу овде онде по леђима ногама и врату и с тим је свршено. Обично тада жена добије и малко длаке од медведа, и то слеве стране ошишане, и ту длаку жена чува испод јастука, до прве суботе па се онда *поткадује*“.

И ова „мистичка логика“ је једини начин схватања и разумевања за Јужносрбијанце свега онога што им изгледа да не зависи од њихове воље и енергије. Све елементарно, природно (рођење, живот, болест, киша, суша, град, рат, смрт, и т.д.) дешава се онако како је „кмет“, „срећа“, како је „Бог“ досудио и ништа се ту не може изменити.

У овом смислу мистички, фаталистички Јужносрбијанци идентификују судбину са Богом. За све што се дешава а не зависи од човека кажу они подједнако: „Такоф е кмет“, „Тако е пишано“, „Тако е от Бога дадено“, „Тако е от Бога пишано“. Све је унапред утврђено и одређено, ветар и киша, живот и смрт. Зато Јужносрбијанци и верују да се умире само онда кад „е дошел час на умирачка“, верују да се не умире од болести или од куршума већ увек само „от Господ“, „от дедо Бог“, „от Бог крвник“. Бог или „кмет“ свим управља, животом и смрћу, и то по реду којег је он унапред одредио. Овај дубоки поетски мистицизам инспирисао је Јужносрбијанце за најлепше њихове песме. Ево једне такве песме у којој је ово јужносрбијанско осећање јасно изражено и у којој има дубоке људске ироније према таквом „Богу староме крвнику“ у којег Јужносрбијанци једино верују:

Еј, овчарче, бре чобанче,
Што си тако развеселно,
Развеселно и радосно?
Как да несум ја веселно,
И веселно и радосно,
Ми се роди мшко дете,
Мшко дете питимија. —
Еј, овчарче, ти чобанче,
Мен ме прати дедо Господ,

²⁹⁾ *Op. cit.* стр. 110.—112.

Да ти земам твоја душа. —
 Ти се молам, Божи Ангел,
 Да ми дадеш три дни време,
 Дур ДУ дома да си одам,
 Да целивам мшко дете,
 Да си видим приатели,
 Да им простам, да ми простат,
 Да си видим моја жена,
 Да л' приличе за вдовица.³⁰⁾

Пред судбином, т. ј. пред вољом Божјом Јужносрбијанци се резигнирају и као узречице су им изрази „Ксмет“, „От Господ е“, „Господ знаје“, „Ако сака Господ“. Мистеријом судбине објашњавају они сва изненађења и све неправде у друштву и природи.

Из овога што смо до сада видели закључујемо код Јужносрбијанаца врло широку *мистичку основу* („fonds mystique“) душевног живота и „мистичну логику“ у разумевању, које је Цвијић означио као основне црте динарског типа.

ЖИВА СТВАРАЛАЧКА МАШТА.

Као специалну основну одлику којом се најзад заокружује динарски психички тип, Цвијић је назначио живу машту која је нашла свог пуног израза у динарским народним песмама, приповеткама, баснама, загонеткама, у везу, ћилимћарству и т. д. „Les Dinariques sont doués d'une vive imagination. Elle implique le sens de la poésie et celui de l'art.“³¹⁾ Али ако је Лескин могао по баснама, а Мицкијевић по песмама назвати Србе песницима Словенства, које је окарактерисано „епском“ маштом³²⁾, онда се заиста због њихових народних лирских песама Јужносрбијанци морају назвати лиричарима свег Српства. Својом бујном, једном речи јужњачком, стваралачком маштом Јужносрбијанци су у својим песмама дали читава емотивна богатства, ризницу поетских осећања свих осталих Динараца. Због нарочито моћне маште и њихове епске песме су необично богате најразличитијим ситуацијама, перипетијама и јунацима.

А зар се следећа Цвијићева психолошка одредба динарског типа не мора пре свега применити на те исте Јужно-

30) Влад. Р. Ђорђевић, *Српске Мелодије*, 1927, стр. 51 — кад год смо могли, наводили смо јужносрбијанске песме у облику који је фиксиран у овој одличној збирци коју је издало *Скопско Научно Друштво*.

³¹⁾ *Op. cit.* p. 297.

³²⁾ А. Fouillée, *Esquisse Psychologique des Peuples Européens*, 6.—éd. p. 420—431.

србијанце које је он стављао у неки „централни тип“, и то на њих првенствено: *L'imagination créatrice et le goût se manifestent aussi dans les oeuvres moins connus de l'art populaire, dans la sculpture sur bois et la broderie, qui sont souvent d'un bel effet artistique.*“³³⁾

Сетимо се иконостаса Светога Спаса и многих резаних дрвених крстова растурених по народу Јужне Србије, па ће нам бити одмах јасно да су Јужносрбијанци баш највиши носиоци динарске дуборезачке уметности.

А, затим, ако се ради о машти и укусу који могу бити уложени у везилску и ћилимарску декоративну уметност, несумњиво је да и њима Јужносрбијанци предњаче другим Динарцима. Где су цртежи фантастичнији на везовима и боје боље сложене на ћилимима него у области између Пирота, Ниша, Метохије с једне и Охрида и Дојрана с друге стране?

Несумњиво је машта, тај основни чинилац народног схватања, разумевања и стварања, као једна од основних одлика динарског психичког типа, важан и моћан фактор јужносрбијанског душевног живота.

ПАРАЛЕЛНОСТ ЈУЖНОСРБИЈАНСКОГ И ШУМАДИСКОГ ПСИХОЛОШКОГ ПРОФИЛА.

Али нису само својом стваралачком маштом Јужносрбијанци прави Динарци. Такви су они целим својим интелектуалним психичким профилем.

Не задовољавајући се само проматрањем, желели смо експериментално поредити интелектуалне способности Јужносрбијанаца и других Динараца. У ту сврху смо употребили добро познату *Rossolimo-ву* методу фиксирања психолошких профила.³⁴⁾ Помоћу за то одређених тестова, утврдили смо психичке профиле стотине Јужносрбијанаца из разних крајева Јужне Србије, већином сељака и зидарских радника, мање занатлија и чиновника. А затим смо одредили психолошке профиле стотине Шумадинаца одабраних на исти начин. Испитивали смо истим тестовима и код је-

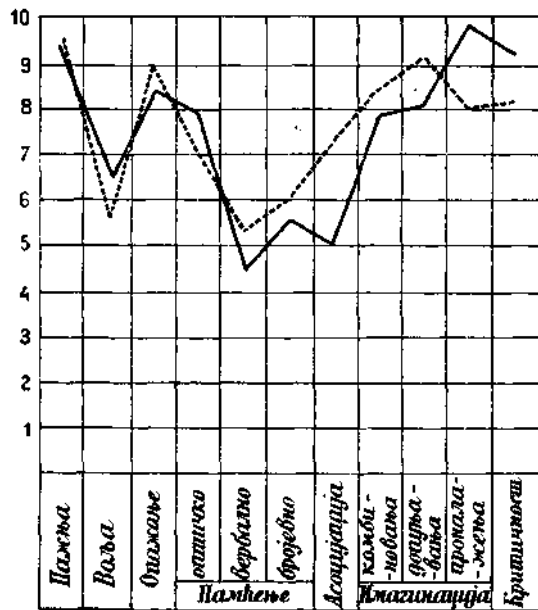
³³⁾ *Op. cit.* p. 297.

³⁴⁾ *Das psychologische Profil*, hrsg. v. Dr. v. Giese, 1926, с. 6—46. Примењујући у етнопсихологији ту диференцијалну психолошку методу морали смо усвојити многе исправке ове исте, коју је оригинални руски психолог замислио још 1911 год., сугестијама *Claparède-овим* (*Profils psychologiques*, у *Archives de Psychologie*, t. XVI. 1917, pp. 70—81) и В. Bourdon-овим (*L'intelligence*, 1926. p. 308. и даље).

дних и код других душевне способности пажње, воље, опажања, памћења (оптичког, вербалног и бројевног), асоцирања, имагинативног комбиновања, имагинативног допуњавања, имагинативног проналажења и критичности. А кад смо сумирали резултате добили смо респективно за Јужно-србијанце и Шумадинце ове средње вредности за поједине психичке способности:

ПСИХИЧКА СПОСОБНОСТ	Пажња	Воља	Опажање	Памћење			Асоцијација	Имагинација			Критичност
				Оптичко	Вербално	Бројевно		Комбиновања	Допуњавања	Проналажења	
Јужносрбијанци	9.48	6.52	8.43	7.91	4.56	3.87	5.11	7.94	8.15	9.89	9.21
Шумадинци	9.57	5.71	8.96	7.16	5.39	6.08	7.43	8.45	9.16	8.97	8.19

Кад се сумирају ове средње вредности психичких способности добијају се тако блиске опште вредности: за Ју-

жносрбијанце 7.54 а за Шумадинце 7.74. Но од ове фрапантне блискости општих вредности психичких способности још

је карактеристичнија паралелност јужносрбијанског психолошког профила са шумадиским психолошким профилем. Кад горње вредности појединих психичких способности представимо профилима, онда је очигледна типична паралелност појединих јужносрбијанских и шумадских психичких способности. На овој слици је шумадски психолошки профил представљен непрекиданом, а јужносрбијански непрекидном линијом.

Ова два профила својим општим контурама су очигледно исти.

Отуда можемо, узимајући не само Цвијићеву интелектуалну одлику стваралачке маште, већ цео психолошки профил, утврдити и експериментално психолошки ту чињеницу да су Јужносрбијанци својим основним душевним способностима типични Динарци.

ЗАКЉУЧАК.

Тако идући за Цвијићем нашли смо као основе у душевном животу Јужносрбијанаца све оне „опште одлике“ из којих је славни учитељ свих оних који ће се бавити психологијом Јужних Словена формирао динарски психички тип: патријархалну међусобну симпатију, поштовање старијих, достојанство, стидљивост, славу („службу“), народну свест, композицију од колерика и меланхолика, „мистичну логику“ и необично развијену стваралачку машту. Јужносрбијанци су, дакле, својим основним психичким цртама Динарци. Они су чак и својим психолошким профилем по вредносној висини и општим контуром истоветни са Шумадинцима.³⁵⁾

Као нарочита психолошка динарска варијанта Јужносрбијански народ се издваја од других варијаната динарскога типа својом *јужњачком чулношћу*, својом *резервисаношћу*, и својим *реалистичким идеализмом* т.ј. *хероизмом рада и стварања*, и нарочито *истрајношћу*.

³⁵⁾ Нисмо имали до сада материјалних могућности да испитамо психолошке профиле других динарских варијаната те да и са њима поредимо јужносрбијански психолошки профил. Али и компаративна студија шумадског и јужносрбијанског психолошког профила има већ довољну доказну снагу за осведочење наше тезе да Јужносрбијанци припадају динарском психичком типу.

ЛУЖЊАЧКА ЧУЛНОСТ ЈУЖНОСРБИЈАНАЦА

КЛИМА И РАЗВИТАК ЈУЖНОСРБИЈАНСКЕ ЧУЛНОСТИ.

Као сви јужњаци на европском континенту, и јужно србијанци су необично чулни. Климатске околности су у томе смислу биле код њих од пресудног утицаја као и код других становника Југа. Сами Јужносрбијанци су осетили на пр. нарочити утицај топлог ветра с Југа на њихову чулност, те га често у својим лирским песмама ради чулног надахнућа призивају:

Дуни југо, дуни,
Дуни да не дуниш...

Топла а сува клима јужног Поморавља, Метохије, Косова, Повардарја морала је, развијајући у једном нарочитом смислу физиолошке секреторне функције 1) код становника тих области, донети им и развијену чулну осетљивост. Отуд она тананост и мекоћа њихове лирске песме. Отуд она благодост њиховог свакодневног живота.

ЕТНИЧКИ МОМЕНАТ.

Поред климатских околности на Јужносрбијанце је морао утицати пре свега додир са меким грчким и куцовлашким народом, а затим и петвековно присуство азијатског завојевача. Етнички момент је нарочито важан с обзиром на миметичко подражавање нашег Југа својим апсолутним господарима, Турцима.

ИСТОРИСКЕ ОКОЛНОСТИ ПОД ЧИЈИМ СЕ УПЛИВОМ ЈАВЉАЈУ ДВЕ ОДЛИКЕ ЈУЖНОСРБИЈАНАЦА: ЧУЛНОСТ И ЛИЧНО СТВАРАЛАШТВО.

Климатском и етничком чиниоцу треба додати и историски. Душанови и Вукашинови поданици су кроз више од

пет векова морали живети као најропскија *раја* повучена у себе и свој материални рад. Док су њихова северна браћа са Саве и Дунава могла изгледати слободни живот, Јужносрбијанци су у дубини Турске Царевине пригрлили ропски менталитет раје. Али уносећи у тај менталитет роба сву духовну снагу и идеализам осталих Динараца, стварају они оно што ће с поносом моћи донети данашњој нашој заједници, стварају етику хероизма рада и животног стваралаштва. Тај историски услов рајинског живота учинио је да су се Јужносрбијанци тако повукли у себе да су од онога што је у индивидуалној моћи начинили правило живота, те су *чулност* с једне а *лично стваралаштво* с друге стране постали две жиже духовног живота и две *типичне психолошке одлике Јужносрбијанаца*. По овим двома одликама представљају они нарочиту варијанту динарског психичког типа нашег народа.

Испитајмо овде пре свега чулност као нарочиту душевну карактеристику којом се Јужносрбијанци одликују и издвајају од других варијаната динарског психичког типа. Не припадајући ни шумадиској, ни ерској, ни јадранској варијанти динарскога типа, чулност је она душевна одлика којом се наш народ од Ниша и Метохије до Охрида групише у нарочиту психолошку варијанту.

ЈЕСУ ЛИ ЈУЖНОСРБИЈАНЦИ ПОХОТЉИВИ ДО РОДОСКРНАВЉЕЊА?

Сенсуалност Јужносрбијанаца запазио је дубоки посматрач нашег народа, Јован Цвијић. Говорећи о „реалистичким цртама“ (traits réalistes) Јужносрбијанаца, примећује он као нарочити „облик реализма“ ту чињеницу што су јужносрбијанске лирске песме чулне. 2) Али под чулношћу Цвијић не подразумева оно што се обично том речи у психологији мисли, осетљивост и мекост, већ похотљивост која неће да зна за етичке границе ни моралне светиње. „Лирске песме су им гдешто индискретне и чулне“, вели он, „што је можда нарочити облик реализма. Чулне песме се, изгледа, чују нарочито у околинама великих градова. Кад девојка пита свог љубљеног:

Не ли сме пуста роднина?

овај јој одговара:

Високо дрво сен нема,
Убава мома род нема,
Јазе ћу тебе да земам.

¹⁾ М. Duval, Cours de Physiologie, p.p. 285--302.

У једној другој песми, из околине Битоља, младић се обраћа својој лепотици овако:

Татко ти татко два брата,
Мајка ти мајка јетрва,
Није два прве брачеди,
Деј ђиди моме убаво,
Убаво моме род нема,
Јагње сугаре грэф нема."³⁾

Мисао Цвијићева је савршено јасна. Јужносрбијанци су по њему толико чулни и похотни да је инцест (родоскрнављење) обична појава.

ДОКАЗИ ДА НИСУ.

Па питајмо се: како у ствари стоји са инцестом у Јужној Србији? — О томе смо се распитивали широм целе Јужне Србије, и добили од људи са читаве територије један и исти одговор: ми не знамо за случај да је брат са сестром, отац са ћерком, мајка са сином, брат од тетке или стрица са сестром од тетке или стрица у конкубинату живео. У судовима Јужне Србије инцестни преступ од ослобођења па на овамо непознат је. (А о коме би се још другом делу нашег народа могла оваква констатација учинити?) У стварности је, дакле, инцест највећа реткост. Сматра се најодвратнијим злочином. Код Јужносрбијанце о инцесту питате спонтано се над том могућношћу згражају и најенергичније протестују.

ШТА БИ ЗНАЧИЛО ДА ЈЕСУ.

Али претпоставимо, и ако то апсолутно није, да је љубавни однос између брата и сестре од тетке или стрица врло чест код јужносрбијанског становништва. Шта би се из тога могло закључити?

Само то да је *широка задружна патријархалност* уступила место *индивидуалној породици*, да су се друге генерације на побочним родбинским линијама већ толико удаљиле од породичног осећања да се међу њима може јавити љубавна жеља. Из такве једне чињенице могли бисмо закључити да се у Јужној Србији извршила она индивидуализација породице коју констатујемо готовобез изузетка широм целе Европе. Готово код свих европских народа породица је сведена данас на друштвену групу оца, мајке и деце. Чак и у Јужној Србији код Турака, католичких Арбанаса и Јевреја

3) Оп. *cit.* p. 390.—392.

није редак брак између брата и сестре од тетке или стрица, као брак који је не само дозвољен већ се у извесним друштвеним срединама нарочито и практикује. Као код Француза, Немаца и Италијана на пр., тако и код њих није ни најмање неморалан поступак узети своју сестру од стрица или свастику свога брата за жену.

Код њих се општи социолошки процес дисолуције ширтже породице извршио до тога степена да сестра од тетке или братовљева свастика није више никаква стварна рођака, те љубавна жеља према њој није никакав грех, а љубавни однос и брак са њом није никакав преступ. И овај процес сужавања породица, односно нестајања ширих патријархалности, који је већ извршен код многих народа и уопште се врши у човечанству, не значи никакво опадање морала већ еволуцију морала у нарочитом једном смислу социалне индивидуализације породице.

Па кад бисмо код Срба Јужне Србије констатовали да брат од стрица гледа жељним оком на сестру од стрица не би то значило никакву покварену чулност ни претерану похотљивост већ само то да се и код њих *врши општи друштвени процес индивидуализације породице*. Међутим, у овоме смислу Јужносрбијанци су назаднији од свих других делова нашег народа и можда целе Европе; њихова широка задружна патријархалност ако је економски где ишчезла, духовно се потпуно одржала. Сестра од ујака, стрица или тетке је исто тако део породице као сестра од рођене мајке, те се према њој има братско поштовање и братска симпатија.

ОТКУД ЈУЖНОСРБИЈАНЦИМА ПЕСМЕ СА МОТИВИМА РОДОСКРВНЕ ЉУБАВИ?

Откуд онда Јужносрбијанцима лирске песме у којима се евоцира недозвољени љубавни занос за лепотом своје сестре од тетке?

Долазе им од Турака код којих је љубав међу братучедима не само дозвољена већ су бракови међу њима врло чести. Песме које Цвијић наводи прости су преводи тих лирских песама. Код Турака су ове песме честе и необично различите. Код Јужносрбијанаца постоји само једна, у многим варијантама и различитим јужносрбијанским говори-ма, постоји она у којој је брат од тетке болан од љубави, и шаље непрестано позиве својој сестри од тетке да му дође у походе, а она, и ако не сме да дође, чува у дну свога девојачког ковчега за њега понуду, „кисело-благо јаболко“. И

док се турске песме завршавају љубавним поседовањем и браком, све варијанте овога јужносрбијанског превода с турског завршавају се само болом незадовољене и немогуће љубави. А овај превод с турскога не може бити психолошка карактеристика онога који је превео, и преводeћи знатно ублажио, већ онога који је преведен, не Јужносрбијанаца, већ Турака.

Сами Јужносрбијанци, у својим оригиналним песмама, најоштрије осуђују овакав инцест. Тако, на пр. у оној песми у којој „запали се Шар Планина“ и у ватри горе три човека, ево шта се каже о брату од тетке који превари своју сестру:

Тој што гори до колена,
Сестру си је преварио. 4)

То, што је најзаноснија љубав код Турака, обичан брак код Арбанаса католика и Јевреја, то је код Јужносрбијанаца страхан грех.

Чулност Јужносрбијанаца се, дакле, не сме схватити као необуздана похотљивост која не зна и неће да зна за сродство.

Народне песме су драгоцен материјал за психолошко проучавање народа јер су, несумњиво, дубоки израз њиховог емоционалног живота,⁵⁾ али се не смеју узимати *in abstracto* већ само са тумачењима народним и са нарочитим обзиром на то кад, где и у каквом се расположењу певају.

Па у чему се онда психолошки састоји чулност Јужносрбијанаца?

НАРОЧИТА ЧУЛНОСТ ПРЕМА „ДУШЕЧЕ“, „ПЕРНИЧЕ“ И „ЈАСТУЧЕ“.

У томе, пре свега, што непрестано сањају о меким душецима и јастуцима. И не чине они то због тога што би били дегенерисани и мекушци, већ зато што чулно уживају у томе, и што им је то уживање постало потреба, иако су на врло ниском ступњу материјалне културе.

Њихова осетљивост за мекоћу душека и јастука огледа се чак и у њиховим песмама. Не устручавају се они чак и Бога да моле за тако важне ствари:

4) В. Ђорђевић, *Op. cit.* р. 4.

5) Otto Voeckel, *Psychologie der Volksdichtung*, 1913, с. 64.—87.

Бога си моли Султана девојка;
Да си купам игла од елмеза,
Да сошијем три мека душека,
Да сошијем од свила јоргани,
Да направим свилени јастуци, и т.д. 6)

У животу као и у песми Јужносрбијанци говоре увек у диминутивима, тепајући тако предметима своје чулности: „душече“, „ћилимче“, „перниче“, „јастуче“ и т.д.:

У ливада бел чадор,
Под чадорче килимче,
На килимче скемличе,
На скемличе перниче,
На перниче девојче, и т.д. 7)

Сваки „домак'ин“ сања о томе да стекне „џамфезли-миндери“, „кадифени перници“, „копринени пердина“, и т.д. све посласице наших лежања и седења.

ГУРМАНСКА ЧУЛНОСТ ПОМЕШАНА СА ЉУБАВНОМ.

Јужносрбијанци су чулно осетљиви такође за „слатак ручак“, „рујно вино“, за „топла пита рженога“ за „скоп-СКОТО бело симиче“, „тетовска блага јабука“, „тиквешко вино црвено“. У њиховим песмама уз нежне пољупце иде често обилато сркање слатке кафе:

Крај теб да дојдам, кафе да пијам,
Кафе да пијам тебе да љубам.

И заљубљени Јужносрбијанац позива драгану у свој мачки стан:

На рудо јагње печено,
Со јатмо шећер солено,
Со суво грозје мешано...
На тија бели погачи...
На тија танки баници. 8)

У једној кочанској песми се сања о чудној једној чесми у месту љубавних састанака овако:

Бела чешма с три чепура:
Један тече студна вода,
Други тече рујно вино,
Трећи тече љут ракија.

Такву чулну средину даје Јужносрбијанац својој љубави. А од своје драгане захтева он да буде „шекјер-Ленка“. 9)

6) В. Ђорђевић, *Op. cit.* с. 9.

7) *Ibid.* с. 11.

8) *Ibid.* с. 27.

9) Вл. Ђорђевић, *Op. cit.* стр. 48.

Пита ли је зашто је толико лепа, она ће му рећи да је зато што је у вину купана а млеком поливана те је постала „блага шекерлија“:

Што си толко, мало моме, ти убава?
 Да л' од Бога, мало моме, си паднала? —
 Ил од земла, мало моме, си никнала?
 Што си толко, моме, бела и црвена?
 Бела и црвена алева јабука?
 Море лудо, море младо, ти ергенче,
 Нит од Бога, лудо младо, мома пађа,
 Нит од земла, лудо младо, мома никне,
 Туку сам ти, лудо младо, од мајка родена
 Сос рујно, благо вино, лудо, сум бањана,
 Сос бело млеко, лудо младо, полиана.
 За тоа сум, лудо, бела и црвена,
 Бела и црвена — блага шекерлија.

„Убаво" и „шекерлија" једно су исто за Јужносрбијанца. И удвара се он својој лепој т. ј. шећерној девојци преко њене чулности „сос леблеите", „сос суво грозје", „сос бадем шекер". Тако у животу, па тако и у песми:

Девојчиња, гугучиња,
 Пат сторите да поминам,
 Ништо зијан не ви чинам,
 Цепои ми се полни, рамни
 Полни рамни леблебија,
 Леблебија, суво грозје,
 Негде годе шекерчиња.
 Леблебија за невесте.
 Суво грозје за девојчиња.
 Шекерчиња за дечиња.

И ова гурманска чулност толико се рашири да за Јужносрбијанце најзад обухвата цео живот, па симболизира чак и љубавно уживање. „Убава девојка" је „мезе" уз ракију, животна посластица, шећер којим се ослале уста иза жватања горког и чемерног живота. Интересантно је да колико тананости у следећој песми Охриђани мешају своју гурманску чулност са љубавном чулношћу:

Пукнала, мајко, треснала,
 Зашто ме роди убава,
 Не можам д одам чаршија
 Од онје пусти бећари.
 На мермер камен седеја,
 Љута ракија пијеја,
 Мене ме мезе сакаја.
 Не можам д одам чаршија
 Од онје пусти бакали,
 Црни маслини даваја,
 Црни ми очи сакаја.

Не можам д одам чаршија
 Од они пусти фурници,
 Бели симити даваја,
 Бело ми лице сакаја.
 Не можам д одам на вода
 Од онје пусти рибари,
 Риби летници даваја,
 Танка ми става сакаја.

Гурманска чулност и љубавна чулност мешају се ту и преплићу као и у оној клетви Биљаниној момчета београђанчета:

Да би го змија каснала
 Со моје дробни запчина,

или у оном девојачком одговору мајци:

Мори, на него вечера,
 Моја блага уста, мале.

А то је отуд што све на први поглед диаметрално различите чулности имају исто психолошко порекло: љубавну чулност.

ЧУЛНОСТ „САКАЊА", ПАТРИЈАРХАЛНА У ОСНОВИ, АЛИ ЛЕЖЕРНА И ВИОЛЕНТНА

У разним облицима ове љубавне чулности прелива се цео живот Јужносрбијанаца. И није та чулност код њих никаква опсесија, већ природна душевна атмосфера у којој се лако и слатко дише као у топлом и сувом јужном ваздуху. „Сакање", љубав је оно опште осећање у коме се прелива цео њихов живот. Многи су њихови проматрачи већ приметили „да се не може замислити девојка или момак у селу" који још „од десете своје године" не „сака", не воли. Љубавна чулност је заиста општа. А лако је уочити да ова чулност не значи код њих никакав каприц ни извор оријенталних екстраваганција, већ занос или чежњу за својом „убавом девојком", „посакницом", „армосницом", „годеницом" и тиха ведро (без иједног облачка) заљубљеност у своју жену. И све бурне и луде жеље младића завршавају се тихом веридбом и још тишом брачном срећом. Следећа штипска песма то врло лепо изражава:

Стојанке, девојке,
 Могу ти се фалат,
 Лиман булукбаша,
 Дека ће те фане,
 Там ће те пољубат.
 — Другачки душманки,
 И синоћ ме сретна,

Нишчо не ми рече,
На раци ми тури,
Жлта белезика.¹⁰⁾

Љубавна чулност Јужносрбијанаца креће се обично у границама дозвољеног и патријархалног. Тиме је у основи својој сва чулност Јужносрбијанаца савршено нормална. Увек она тражи одушке самој себи у нормалном своме задовољењу. Следећа ђезђелиска песма је верна слика тога како Јужносрбијанац решава чулни проблем који поставља његова љубавна ганутост:

Дремка ми се, дреме, маме,
На черните очи.
Ако ти се дреме, сину,
Вечерај па легни.
И да легнем, мила мамо,
Дремка не ме фаћа
Дремка не ме фаћа, мамо,
За наша комшика,
За наша комшика, мамо,
За убава Рада.
Радините очи, мила мамо,
Две црне череши,
Иди мамо, иди мила мамо,
Иди поискај ја.
Ако ти ја дадат, мамо,
Поскоро си дојди,
Ако ти ја неје дадат,
Постој погледај је,
Погледај је мила мамо,
У черните очи.¹¹⁾

Дубока чулност у којој се Радине очи чулно идентификују са две црне трешње, развија се или у праведну љубав према својој вереници или у болни незадовољени севдах.

Али необично чулни, Јужносрбијанци брзо лече и заборављају свој незадовољени „севдах“ каквим другим „мераком“ који ће бити боље среће. Иако и они љубавно трпећи, гдешто тужно запевају

Рајнине веђи гајтани,
На мојто срце две рани,

нимало не воле да романтичарски рашчепркавају и позлеђују своје љубавне ране. Јужносрбијанац који би био несрећан у љубави, највећа је реткост, на коју ми нисмо још никако наишли: Сви су Јужносрбијанци срећни љубавници, зато што њихова снажна, јужњачка чулност, коју ћемо мало

после анализирати, тражи пошто по то своје задовољење. Отуд ништа нужније за њих него лако мењати предмете својих чулних жеља, те не знају они за трагедију љубави. Напротив, има извесне комичности у томе што док чине све могуће да „севдах“ задовоље каквом веридбом, браком, истовремено смишљају како ће се најлакше ослободити свога севдаха у случају да веридба не успе. Верна слика овог душевног стања, које је карактеристично за Јужносрбијанце, те лежерности због саме чулности, јесте следећа Ђштољска песма:

Стројник ће те пуштам
Мила ле стара бабо,
Во поповата кућа,
За најмалата ћерка.
Ако ти ја дават,
Мила ле стара бабо,
Брго, леле, да си дојдиш,
Абер, леле, да донесеш.
Ако не је дават,
Мила ле, стара бабо,
Тамо леле да останиш.
Јаска, леле, ће си одам,
Мила ле, стара бабо,
Во Светата ми Гора.
Јаска ће се сторам,
Мила ле, стара бабо,
Јаска, леле, ће се сторам
Црно, леле, калуђерче,
Јаска ће си земам
Крфче, леле, позлатено,
Јаска ће си одам,
Мила ле, стара бабо,
Јаска, леле, ће си одам
Во поповата кућа,
Вода ће му крстам,
Мила ле, стара бабо,
Рака, леле, ће ми бащи,¹²⁾
Севдах, леле, ће размини.¹³⁾

ЉУБАВНИ ЧУЛНИ ИДЕАЛИЗАМ.

И не само да се чулна жеља код Јужносрбијанаца савршено нормално развија у легитимну љубавну везу, већ се овај развој врши са извесним идеализмом. Од љубави се код њих очекује много. Жене се после дугог испитивања девојчине нарави и својих осећања. Разумљиво је да они никад не пренагле у томе што је, како песмом кажу, „најбоље на

¹⁰⁾ В. Борђевић, Ор. cit. стр. 33.

¹¹⁾ Ibid c. 53.

¹²⁾ — пољуби.

¹³⁾ В. Борђевић, Ор. cit. стр. 73.—74.

свету", не журе се у фиксирању своје љубави. Како следећа битољска песма то каже, љубав је за њих вечита и боља од самог живота:

С ношти мина покрај белата чешма,
Там намери једно малко девојче,
Ја му реко: добро вече девојче!
Та ми рече: дај Брг добро јуначе!
Јас је праша што је боље на света:
Или имот, или живот, или љубав од срца?
Имота је како роса пред зора,
Живота је, живота је од Бога,
Љубовта је, љубовта је до гроба.¹⁴⁾

Док су за севдах, за просто чулно одушевљење лежерни, Јужносрбијанци сматрају љубав као нешто што је за цео живот, и што се у животу непрестано развија. Једну песму, која је забележена у Велесу, завршавају овим стиховима:

Вива, вива, љубов та развива,
Се се крши љубов не се крши.¹⁵⁾

Идеално њихово схватање љубави иде дотле да тврде да се љубављу само небо додирује, и са самим Богом разговара. У једној скопској народној песми припева момак девојци:

Ако ме земаш сос Бога ће збориш,
Ако не ме земаш пишман ће бидеш.¹⁶⁾

И ова идеална љубав је за Јужносрбијанце једини разлог и оправдање брака. Без љубави брак се презире. Ово тако снажно изражава следећа јужносрбијанска песма чије су варијанте многе и мелодије, којом се пева, различите:

Заспало је моме крај море
Духнало је ветар от море,
Скршило је грана маслинка,
Удрило моме по гроди,
Тргна се моме разбуди
Луто га моме клнаше;
Ај, да би ветре не дувал!
Што бев си лепо заспало,
Полепо сум си гледало:
На сон дојдова три млади,
Првото даде прстенот,
Фторото даде јаблко,
Трећото мене целива.
Тој што ми даде прстенот,
Тој да се провре низ него,

14) *Ibid*, стр. 73.

15) *Ibid*, стр. 16.

16) *Ibid*, стр. 12.

Тој што ми даде јаблко,
Тој да си скапе как него,
Тој што ме мене целива,
Ај, да би био на јавен."¹⁾

У тетовској варијанти исте песме за онога који је девојку пољубио вели она:

Тој што ми лице пољуби,
Тој да ми буде *до века*.

А ако запитате Јужносрбијанце како они разумеју ову песму и шта мисле са њом, они ће вам казати једно исто. Има људи који се жене ради женидбе; њих девојка куне да се кроз бурму прометну, кроз бурму којом је они најхладније и званично освајају, јер је брак сам по себи, без љубави, одвратан. Има људи који се љубави играју, јабуке дају и руке стежу; њих девојка куне да као јабуке скапају, јер љубавна игра без љубави празна је и бесмислена. Тек она љубав која се преживљује у пољупцу два бића која се воле, чулна али и вечита, на уснама али разливена кроз цео живот, основа је и једини оправдани разлог како брака тако и љубавне игре. Овим Јужносрбијанци дају примат љубави према свему осталом. Ово постаје савршено јасно на светлости оне дојранске песме у којој „ерген“ затиче „убаву мому“ где спава, те сам себе пита:

„Да ли китки, џанум, да наберум,
Или прстен, џанум, да и земум,
Или лице, џанум, да целивам?“
Се разбуди, џанум, Трена мома,
Што си веле, леле ем гуџоре:
„Китките са, лудо, јуд бахчата,
А прстен е, лудо, јуд златаро,
А лице е, лудо, за лубејне,
За лубејне, лудо, векувечно.“

Њихова чулност, видели смо, развија се сасвим нормално у жељи за брачним односом и самим браком, но она захтева да љубав, која је вечита и значи непрестано емотивно еротично развијање, буде основа и смисао свих чулних доживљаја.

И та идеална и најчулнија љубав, основа јужносрбијанског брака, диктовала је једну од најлепших песама које се певају при растанку печалбара са својом женом. У њој је изражена дубока туга за љубављу која неће бити проживљена, чије ће чулно развијање бити прекинуто:

¹⁾ *Ibid*, стр. 26, — видети такође стр. 53.

Пилето ми пеје, па пат ке одам,
 На пат ке одам, туђа туђина,
 Туго, пуста туђина.
 Да ли ке ме жалиш, млада младино,
 Да ли ке ме плачеш, како ја тебе,
 Туго, јандам за тебе? —
 Ке те жалим, драги, ке плачам, млади,
 Кога ја те немам тебе крај мене,
 Туго, седи крај мене. —
 Три године шетав, вилаете гледав,
 Како тебе лично нигде не најдов,
 Туго тебе не најдов. —
 Еј, ти да одиш в наше градинче,
 В наше градинче крај цвећињата,
 Туго при булбулчиња.
 Тамо мије двама ке се станиме
 Уста со уста ке се цунеме,¹⁸⁾
 Туго, па да умреме.¹⁸⁾

Туга је при расанку толико велика да се у песми хипербо-
 лишујући, поетски претерујући зажели у цвећу и међу славу-
 јима најчувљивији последњи пољубац у коме ће се умрети.

ЉУБАВНА ТУГА И „ЖАЛБА ЗА МЛАДОС“.

Што се тиче ове љубавне туге, она је заједничка свим
 варијантама динарског типа, а нарочито је јака у босанској
 варијанти. За јужносрбијанску варијанту би било каракте-
 ристично то што необично лежерни у оном првом севдаку,
 првом заносу пре веридбе, Јужносрбијанци су постојани у
 љубави коју остваре у својој брачној вези. За време своје
 тешке печалбе у туђини живе они такорећи анђеоским живо-
 том. Изузетци су највеће реткости. Да имамо у јужносрби-
 јанској чулности просту похотљивост као што се мислило,
 сасвим друкчије би се печалбари владали у туђини где их
 нико не зна и где би са савршеном слободом могли пустити
 својој похотљивости на вољу. Међутим, једна од њихових
 психичких црта је баш у верности оној идеалној и најчул-
 нијој љубави која је једна, вечита, у непрестаном развоју,
 говору са самим Богом, и коју они имају код својих кућа.

Карактеристична је за Јужносрбијанце, од Ниша и Ме-
 тохије па до Ђевђелије и Охрида, „жалба за младос“, жалба
 за том животном чулношћу која са младошћу пролази. Ју-
 жносрбијанци као да и сам живот идентификују са љубав-
 ном чулношћу, па кад се она са годинама почне да стишава,
 они жале за самим животом, и њихова туга је тако дубока

¹⁸⁾ Ibid, стр. 72.

као да у дну своје душе осећају тихо и лагано само своје
 умирање. Диван израз овога душевног стања је следећа
 прилепска песма која се у разним варијантама пева од
 Ниша до Охрида:

Да знаиш, лудо младо, да знаиш,
 Како је, леле, жалба за младос!
 На порта, лудо, би ме чекало,
 От коња, лудо, би ме сметнало,
 На раце, лудо, би ме кренало,
 В одаја, лудо, би ме однесло,
 В постела, лудо, би ме послало.
 При мене, лудо, би си легнало.

Јужносрбијанци воле своју чулност и жале за њом. Кад њен
 природни развој доведе Јужносрбијанце до губљења оних
 енергија које су у чулности виолентне, снажне (а ова вио-
 лентност, као што ћемо одмах видети, за њих је дубока пси-
 холошка одлика) онда они зажале и за самим својим
 животом.

КОНКРЕТАН ПРИМЕР ВИОЛЕНТНОСТИ ЈУЖНОСРБИЈАНСКЕ ЧУЛНОСТИ.

Јужносрбијанска чулност је сасвим нормална и морал-
 на што се тиче њеног развоја. Од чулности према „душеци-
 ма“ и „баницама“ преко чулности првога „севдаха“ до чул-
 ности пољупца којиседаје „завек“, „за векувечно љубејне“
 имамо најнормалнији психолошки развој људског сенсуел-
 ног живота. Оно што је нарочито код јужносрбијанске чул-
 ности то је *њена снага, то је њена виолентност, савршено
 јужњачка*. И ако по своме облику и значењу савршено нор-
 мална, по своме високом психичком интензитету, по снази
 са којом се јавља јужносрбијанска чулност је сасвим
 јужњачка.

Јужносрбијанска чулност се манифестује на заједнич-
 ким скуповима и светковинама: на „помагајну“ (моби), на
 „сеир-оро“, на „сред-село“, „на службина вечера“, приликом
 „русалија“ и о Новој Години приликом „сурвескања“, на ве-
 черњој свечаности „прошке“, на „панагирима“, на ђурђев-
 данском „љуљању“, на свадбама, на идиличним празничним
 шетњама „посакника“ и „посакница“ кроз винограде и бо-
 стане, на заједничком констатовану „невестинства“ у младе-
 начкој брачној постељи сутра дан ујутру по свадби, и на
 свему оном што се ради иза овога констатовања, и т.д. Но
 ова чулност се нарочито психолошки карактеристично испо-

љава на манастирским славама на којима се искупља становништво из најудаљенијих места.

Манастирске славе се не светкују као код других православних иза службе, по дану, већ ноћу. Јужносрбијанци се скупљају код својих манастира пред вече, уочи манастирског празника, и ноћ проводе по манастирским двориштима и кућама најбучније, у јелу, пићу, игрању и певању, и обично сутра дан по подне се враћају својим кућама. Те ноћи, под председништвом својих калуђера, пусте они својим чулима на вољу.

И старији тад једу до изнемогућа и пију докле пића има. Једу присмакајући и уживајући у разним јелима која домаћице доносе и мењају међусобно, утркујући се у томе да јело буде што слађе или што љуће те, разуме се, утиче на чула што снажније.

Ту се пију разне „луте раћије“, „густа црвена вина“, „шире бозе“, „благе лимунате“ са нарочитим уживањем пуцајући језиком иза испивених чаша. А пред поноћ завитлају се по слабо осветљеним двориштима и тремовима бесомучна кола. Обично, по дану мушкарци играју у мушком колу а женскиње у женском колу, али тад се измешају. И настане у ноћи, у томе полумраку јужњачки чулно играње. Пошто је основа играчке чулности љубавна чулност, у колу играју тад редовно један до другог момак и девојка који се воле обично. још из малена, „посакник“ и „посакница“. Пада у очи тад како гледају једно у друго, са нешто срамежљивим погледима, уживајући, прате сваки покрет тела у другог, и чулно се наслађују једно другим. Разумљиво је да у оваквом расположењу играјући запевају они песму као што је ова скопска, са јасним алузијама на чулне гестове који се обично чине тад у игри:

Тропнало оро големо
Прет поповата вратница.
Стојна попова не беше,
Мајка јој на стол седеше,
И си је бисер нижеше,
И Стојна си је учеше:
Стојно ле, мила ћерко ле,
Кога ке идеш на оро,
До танец да се не фаћаш,
На танец ти је лудото,
Со нога ће те подпрепне,
Со рука ће те постисне,
Со око ће ти намигне.

У ђевђелијској варијанти ове песме, која се уз игру у сличним околностима пева, много се отвореније каже:

Једно лудо, лудо младо,
Нито јаде, нито пије,
Често в Каља погледнуве,
Сус око и намигнуве,
Сус рука и наманува,
Сус уста и збор зборува:
Ајде Каљо да бегаме,
В наше село, арно село,
Од две страни слнце греје,
Од четири месечина,
Два пати се грозде бере,
Три пати се жетва жније.¹⁹⁾

И кад се у игри распири јужњачка чулност, „младо лудо“ мисли само на то како ће Стојанку или Каљу кући својој да води, за жену да узме. У тој помисли изражава он и најчулнију жељу певајући својој девојци:

Откопчај си јелечето
Да ти видим бели гроди,

а она му одговара:

И да видиш фајде немаш,
Бели гроди се дадени,
Се таксани за друге.²⁰⁾

И на тој бурној ноћној светковини, у полумраку, уз писку зурла и вриску кавала, јужносрбијанска чулност потражи себи израза у тако финим песмама као што је ова дебарска:

Девојче тенко, високо,
Што ти је бело грлото!
Като на филдан даното.
Филданот полн со ракија?
Дај ми го да се напијам,
Да пијам да се јопијам,
На skutот да ти заспијам,
Под грло да ти зимувам.²¹⁾

И јужњачка чулност се ту толико развија да се са великим уживањем певају и песме скоро бестидне као што је ова кичевска:

Ој, дерменци, кузум, дерменци,
Воденичаре, сомели ми житото!
Воденица вода ми немат,
Земси си го житото!
Ој, дерменци, кузум, дерменци,
Воденичаре, стар јаничаре,
Мојите солзи вода нека бидат,
Сомели ми житото!

¹⁹⁾ *Ibid*, стр. 46.

²⁰⁾ *Ibid*, стр. 129.

²¹⁾ *Ibid*, стр. 119.

Ој, невесто, јагње калешо,
 Воденица буки ми нема,
 Земи си го житото!
 Ој, дерменци, кузум, дерменци,
 Воденичаре, стар јаничаре,
 Мојите нози буки нека бидат,
 Сомели ми житото!
 Ој, невесто, јагње калешо,
 Воденицата камење ми нема,
 Земи си го житото!
 Ој, дерменци, кузум, дерменци,
 Воденичаре, стар јаничаре,
 Мојите цицки камења да бидат,
 Сомели ми житото!²²⁾

Тад се зачује и она добро позната најраздраганија јужно-србијанска песма:

Ела, мало момиченце,
 Да легаме, да спијеме. —
 Как да дојдам, лудо младо,
 Да легаме, да спијеме,
 Ушче не сум кокошките
 Наранило, напоило. —
 Ела, мало момиченце,
 Да легаме, да спијеме. —
 Как да дојдам, лудо младо,
 Да легаме, да спијеме,
 Ушче не сум волоите
 Наранило, напоило, и т.д.

И у овој својој крајној чулној раздраганости, у којој се праве најчулније алузије, не штеде Јужносрбијанци ни свога калуђера, под чијим се светачким покровитељством и развија та чулна ноћна светковина. Па и њега они играјући припевају чулно раздраженог и виолентног као што су они сами у томе тренутку:

Играле момете пред манастиро,
 Калуђер гледа од пенџерина,
 Фрли си шапка на ћерамиди,
 А петрахило на трендафило,
 А тефтерите во силен оган,
 Белата брада на берберица,²³⁾
 Црната брада на кафеџица.

А ако би која девојка што у игри изгубила онда би се у смеху и са највећом чулном раздраженошћу запевало:

Калуђере, црна душо,
 Изгубив си кован колан,
 Да не си го тије нашел?

²²⁾ *Ibid*, стр. 105.

²³⁾ *Ibid*, стр. 62.

Калуђер се луто клне:
 — Ако сум го јаска нашел,
 Да си свијам како него
 Око твојта половина.²⁴⁾

У овој ноћној манастирској светковини има се јасан конкретан пример јужњачке виолентности јужносрбијанске чулности.

ЗАКЉУЧАК.

Но и сва чудна снага са којом се код Јужносрбијанаца јавља чулно уживање, не мења нимало моралну садржину и нормални развој њихових осећања и поступака. И кад се у ноћи заори најгромкије весеље, сваки је у границама патријархалне моралности. Јужњачка виолентност јужносрбијанске чулности ниуколико не нарушава онај дубоки јужносрбијански идеализам једне једине, вечите, божанске љубави која се чулно непрестано допуњава и развија. Напротив, јужњачка њихова чулна виолентност даје нарочиту снагу том чулном љубавном идеализму.

²⁴⁾ У једној варијанти која се пева на „пумагајну“ (моби) у ђевђелијској околини не припева се калуђер већ „млади Стојан“ али то не смета ништа да се она још чулније завршава овим Стојановим одговором:

Богме, Митро, кјучук Митро,
 Несум нашал срма кулан.
 Ако најдех па ти лжум,
 Куту него да са чинум,
 На твој појис да си легнум,
 Тенка снага да прапашум,
 Дејна нокја да ја стегам.

(Ст. Тановић, *Op. cit.* стр. 370.—371.)

вати туђа мишљења и поступке, догле ће Јужносрбијанци остати природно резервисани и према њима. Својом савршеном индивидуалном резервисаношћу Јужносрбијанци се издвајају у нарочиту варијанту динарског типа.

ИНДИВИДУАЛНОСТ ЖИВОТНИХ ПРОБЛЕМА И ОБЛИК РЕЗЕРВИСАНОСТИ.

Јужносрбијанска психолошка црта резервисаности значи пре свега укоревљено веровање да „секој си има своја мука“, или како се још то пословички у фигури каже: *Секоја планина своја тежина*. Нико не може туђу муку разумети па ни судити; нико туђ животни проблем решавати па ни његова решења судити: *Твоја капата на твоја главата*. Сваки може једва своје животне проблеме да реши, у себе да се довољно удуби, себе довољно да разуме и суди, како ће онда у туђе индивидуалности улазити и њихова сложена животна питања решавати? Своју капу не треба на туђе главе стављати.

Ову своју објективну резервисаност етички, разним етичким правилима, Јужносрбијанци снажно прописују и доказују. То смо имали прилике у нашој етолошкој студији скопског народног живота доказати.³⁾ Овде нас не интересује етичко прописивање, заснивање и доказивање јужносрбијанске резервисаности, већ сам њен психолошки облик и унутрашњи мобил.

Својим психолошким обликом јужносрбијанска резервисаност значи веровање да се туђ живот не може разумети ни туђа брига бринути. Сви Јужносрбијанци на разним својим говорима врло често помињу изричито своје правило: *Свој леп јади, туђо гајле не бери. У туђо грне сол не турај*, и т.д. Јужносрбијанска резервисаност психолошки значи пре свега резервисаност према ономе што је туђе.

МОБИЛ РЕЗЕРВИСАНОСТИ.

А шта је психолошки мобил овакве резервисаности? Шта је то што је овакву резервисаност психички дало?

Да је то проста душевна потлаченост, сагибање раје и чифчије пред Турцима, неразумљиво би остало зашто се рајетин и према рајетину резервисано држи, и чифчија према чифчији. Узрок није историски, већ психички, и то етнопсихички.

ЈУЖНОСРБИЈАНСКА РЕЗЕРВИСАНОСТ

ШУМАДИСКА И ЈУЖНОСРБИЈАНСКА РЕЗЕРВИСАНОСТ.

Као што природна чулност, која се налази код свих Динараца, постаје виолентна јужњачка код Јужносрбијанаца и издваја их тиме међу Динарцима у нарочиту варијанту, тако исто типска психолошка карактеристика резервисаности, која је општа одлика Динараца, развија се у нарочитом смислу и са нарочитом снагом код Јужносрбијанаца, и тиме их означава као нарочиту варијанту.

Јужносрбијанску резервисаност је први приметио Цвијић. „Ils se renferment en eux-mêmes et semblent impassibles, insensibles au mal qui s'abat sur eux," вели он.¹⁾

Али исту повученост у себе, исту ћутљивост, исту личну резервисаност је Цвијић констатовао као психичку одлику и Шумадинаца. Поред онога што смо у томе смислу видели говорећи о јужносрбијанској резервисаности у толико у колико даје Јужносрбијанцима нарочито једно достојанство, Цвијић пише још на једном другом месту о „резерви" код Шумадинаца. „Не расплињују се, вели он, не исказују олако своја осећања и не говоре много, нарочито када осете да је то некорисно и без резултата; ретко је дакле фразерство, готово сасвим ретко. Шта више народне масе могу ћутећи или с мало речи, стрпљиво и по изгледу немарно, извршити тешка, опасна и благородна дела; нарочито се опажа како могу све више ћутећи трпети."²⁾

Али у основи иста, ова типска психолошка карактеристика резервисаности различито се развија код Јужносрбијанаца и Шумадинаца. Док ће Шумадинци, резервисани у својим личним стварима, релативно лако судити и критико-

1) *Op. cit.* p. 393.

2) *Говори и Чланци*, 1921. књ. II стр. 106.

3) *Основне етографско-етолошке карактеристике скопског народног живота*, *Гласник Скопског Научног Друштва*, књ. I стр. 177.-204.

Да би остварили до потпуности и савршенства благод у међусобним односима и симпатију, која је, као што смо видели, код њих као и код других Динараца једна од основних психичких одлика, Јужносрбијанци верују да треба пре свега избећи сва међусобна трења која првенствено настају" услед мешања у туђе ствари. И резервисаност није ништа друго већ дубока народна психичка навика немешања у туђе ствари, навика која је стечена само под упливом врло јаке жеље за савршеном међусобном симпатијом. Ову необично јаку потребу међусобне симпатије и благодости изражавају Јужносрбијанци свакодневно речима: *Суф леп да јадем, ама мрза да немам*. Резервисаношћу се избегне омраза и тиме већ осигура извесна минимална благодост и симпатичност у међусобним однашањима.

СНАГА РЕЗЕРВИСАНОСТИ.

Најзад резервисаност за Јужносрбијанце значи просто кроткост. Али не кроткост оваца, јер: *Овците се кротки и будали за това стојат да ги дави вукот*, већ кроткост вукова. Резервисаност не значи слабост већ снагу; бити повучен својим мишљењима у себе ради своје благодости и симпатичности јесте истовремено навући на себе непробојан панцир и отворити себи све путеве и сва врата: *Кротко си појди, путишча са твоја*. Својом кроткошћу треба бити толико симпатичан да се најзад ова симпатичност претвори у снажну, неодољиву привлачност. У овоме смислу Јужносрбијанци врло често кажу: *Кроткото пиленце, секој го прибира*. И својом резервисаношћу према туђим животним проблемима Јужносрбијанци, су, заиста, кротки, и у свој кроткости симпатични, достојанствени и привлачни.

ЈУЖНОСРБИЈАНСКИ РЕАЛНИ ИДЕАЛИЗАМ ИЛИ РАБОТНИЧКИ ХЕРОИЗАМ

ПРИРОДНО ЈУЖНОСРБИЈАНСКО СТВАРЛАШТВО И ЊЕГОВ ПРИМАТ ПРЕМА ИНТЕРЕСУ,

Цвијић је био истакао као основне и најглавније психичке особине „централног“ психичког рипа „les traits réalistes“, а реализам овога типа је видео у томе што му је изгледало да се сав душевни живот тих људи окреће око „работе“. „La préoccupation d'un homme de ce type, au cours de toute sa vie, c'est la *rabota*.“¹⁾

Међутим, мора ли из тога што је неко непрестано обузет својим радом, што је „работник“, следити да је он реалист? Зар, „работа“, тај мучни и одушевљени рад, нужно искључује сваки идеализам?

Или је, можда, Цвијић под реализмом овде подразумевао оно што је примећивао и код Шумадинаца, наиме: „склоност да се *стварно* и трезвено гледа на живот и догађаје.“²⁾

Да је тако онда би несумњиво имао право, али у следећем тексту прецизира он своје мишљење у другом једном смислу. „Les gens de la *rabota* pensent constamment à leurs intérêts, et voient clairement comment une opération peut se terminer à leur grand avantage.“³⁾

Према овоме, бити реалист морало би да значи: бити уски егоист и материјалист. Међутим може ли си то казати

1) *Op. cit.* p. 390.

2) *Говори и Чланци*, Књ. 2. стр. 110.

3) *La Péninsule Balkanique*, p. 390.

за Јужносрбијанце? Раде ли они заиста само ради својих материјалних „интереса“?

Горе смо истакли јужносрбијанско незаинтересовано међусобно потпомагање. Људи и жене практикују често у најразличитијим пословима „помагајне“, мобу. Ту се „работи за пријателство.“ И нема косидбе, жњевења, свадбе, славе а да нема на њој макар и делимично „помагајне“. Насупрот свим својим материјалним интересима Јужносрбијанац ће редовно пригрлити и издржавати „пилце“, сироче, говорећи „убава, човечка работа“. Оваквих примера незаинтересоване јужносрбијанске „работе“ могли бисмо, чини нам се, наводити у бесконачност, Биће довољно да обратимо још пажњу на ту чињеницу што јужносрбијанска чаршија не „работи“ (ту баш где би требало да „работа“ буде најзаинтересованија) за неке велике добити, већ за врло мале, најмање па чак и никакве, јер се фактички управља следећим пословицама које се на сваком кораку чују: *Работи ефтино, не седк без работа, Бадијава работи, бадијава не седи*, и т. д. Сам собом рад значи вредност и као такав достојан је свих наших напора. Јужносрбијанци, по својој природи активни и привредници, раде у основи ради рада, стварају ради стварања. Рад иде пре интереса; рад је на првом, а интерес на другом или тек на трећем плану. Јужносрбијанци су рођене кртице на послу, па доносио им посао користи или не, они морају пре свега задовољити своју природну радиност, своју кртичку природу. Макар и бадава, али Јужносрбијанци раде. Раде они као пчеле што мед скупљају, нужно, по самој својој природи.

Психолошки се они, дакле, дубоко разликују од Цинцара чија је марљивост само заинтересована и готово увек материјалистички заинтересована.

ЦВИЈИЋЕВИ ПРИМЕРИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ

Цвијић је дао материјалистичко тумачење, јужносрбијанске радиности, вечите те „работе“, јер је био заведен амфибологијом неких јужносрбијанских народних песама. Узете за себе оне су заиста двосмислене; али у вези са народним животом и народним тумачењем могу оне имати само један смисао. Наведимо Цвијићеве речи о тој кулминацији македонског „реализма“ који треба да се прелива у најцрњи материјализам. „Souvent le sens réaliste“, вели Цвијић, „perce jusque dans les chansons lyriques des gens de ce type. La belle, *ubavica*, se vante de sa beauté, mais elle veut se marier, *da se*

muži, au fils du roi qui „compte ses trésors pendant la nuit comme pendant le jour“, *danju, noću, hazna brojit*. Lorsqu'un jeune homme est „malade d'amour“, *bolan od merak*, il dit „qu'il lui plairait d'avoir un magasin à Struga et de s'asseoir sur sa devanture“, *na Struga dućan da imam, na čepencite da sedam*, et que la belle vint se promener devant sa boutique.“ 4) По овоме јужносрбијанска девојка би требало да из чисто реалистичких, материјалистичких побуда жели да се уда за царевог сина, а јужносрбијански момак из истих побуда треба да, као најтоплији израз своје љубави, наводи своју жељу да има дућан и у њему да седи.

Помоћу ове две песме, на које Цвијић овде мисли. песме које су нам служиле као праве *pierres de touche*, анкетирани смо широм Јужне Србије и добили увек један исти одговор, једно исто њихово тумачење, и уз ово тумачење једно и исто мишљење о смислу и вредности људског живота.

Употребили смо пре свега ову песму која се готово свугде у суботу вече пре свадбе код невестине куће у колу пева, а ако се гдешто у тим околностима баш и не пева, она је ипак опште позната:

Кад сум тенка и висока,
Јуште да сум црнојока,
Бих гу зела царевото
Царевото златарчето.
Дејна нок'а книга гледе,
На пладнина азна броји.

Овом се песмом, веле Јужносрбијанци, објашњава испрошеној девојци, која ће се сутра венчати, да, ако жели нешто више, па чак и највише т. ј. „царевото златарчето“ њој и самој нешто недостоје, и да заслужује таман момче које ће имати. И новац није овде материјалистички циљ, већ израз „златарчетове“ моћи. Оно што Јужносрбијанка цени изнад свега то је моћ, а Јужносрбијанац је за толико векова могао бити моћан само својим новцем. Отуда је новац у јужносрбијанским песмама симбол моћи. И није само новац то. Може бити овчарско обиље и богатство.

Хеј, овчарче, хеј чобанче,
Што се креваш на големо.
На главата туно фехче,
На фехчето сто дрем писку,⁵⁾
На рамено танка пушка,

⁴⁾ *Op. cit.* p. 391.

⁵⁾ китка

плоатишу слабе. Зависи од човека хоће ли дозволити да дође до тога да се одрекне своје индивидуалности и спадне међу слабе и експлоатисане, међу „машице“.

Ако се сториш овца, секој к'е те стриже. Зато се треба индивидуално јачати и уздизати. Треба се оснажити и уздићи, а кад се човек уздигне, он далеко предвиђа, а зато и много може.

Орел високо лета, за това далеко гледа. Што се више човек попне својом индивидуалношћу на борбеној лествици живота, све даље види, предвиђа, може, све је више моћан и надмоћан.

А прави херој, велика генијална индивидуалност лако себи стиче друштвене околности у којима ће моћи да се афирмира и развије.

Арниот јунак лесно голема дружина има. Ово долази отуд што је велика индивидуалност увек, у толико у колико је она истински велика, свакоме симпатична, па чак и ономе који од ње трпи. Јужносрбијанци веле: *Да ме рита ат, не ми је јат.* Желза за моћи обележава једини оправдани смисао људског живота код Јужносрбијанаца.

КАРАКТЕРИСТИЧАН ИДЕАЛИЗАМ РАДА И СТВАРАЛАШТВА КОЈИМ СВАКИ МОЖЕ МОЋАН ПОСТАТИ.

Али ако су Јужносрбијанци реалисти због своје карактеристичне жеље за моћи, њихов је реализам идеалистички, јер су уверени да радом и стварањем сваки може постати моћним. Својим хероизмом рада Јужносрбијанци су несумњиви идеалисти. Етички хероизам „работе“ је дубоко психолошки карактеристичан за идеализам јужносрбијанског реалног гледања на живот и човека. А ево у чему се састоји тај хероизам који даје идеалистички тон свему јужносрбијанском душевном животу.

Напор је извор свега: *Сув г'с риба не јаде.* У свему, како духовном тако и физичком треба напора, треба рада. Ту не вреде ништа голе жеље и речи. Треба делати, треба стварати: *Со лаф б) не бива пилаф,* и не треба се речима извињавати, и причати о сјајној прошлости, него треба као радник и стваралац мислити на своју садању индивидуалну афирмацију: *Не фали се какоф сн бил, ама какоф си.* А у са-

дашности све се стваралачки може. Само треба почети, први напор учинити, стећи почетак навике делања и стваралаштво, природно човеку букнуће у његовој индивидуалности: *Од искра пламен бидује, Напраи искра, голем пламен ке биде.* Кад се у сазнању нешто тражи и у делању за нечим иде, нађе се то и дође до тога: *Кој шчо тражи, он си го најде; Си го тражел си го најде; От чоечка рука нишчо не куртулисује.* Па као што је срамота бити својом индивидуалношћу слаб и ништаван, срамота је делати на сићушним и ништавним пословима: *Мала работа, голема срамота.* Треба се уздићи до великих дела, макар и без личне добити.

Сам рад, само стварање по себи без икакве користи, за све Јужносрбијанце а нарочито Скопљанце, нешто је лепо и узвишено, достојно само собом људских напора и мука, те често кажу: *Работа, красота! Бадијава работи, бадијава не седи.* Треба радити непрестано т.ј. стећи и имати навику делања; иначе рад је тегобан и мучан. А кад се неко одучио радити и одао шупљем и луксузном животу, онда је и један тренутак напора и рада тегобан: *Се фатила царица за работа, и се поприштите руките.* Да би се могао људски идеал надмоћи колико толико постићи, треба стећи и одржати навику делања и рада.

У конкретном животу, у стварним начинима животних држања и поступања Јужносрбијанци замењују, то можемо са сигурношћу тврдити, божанство Јехове са божанством напора и рада: *Не треба молитва, ама мотика.* Излишна су сва сањарења. Једино је потребно поклонити се раду и стварати. Победа над материјом неће нам пасти с неба. Треба напора и истрајности. Са иронијом се говори: *Бог дава ама у кош не тура.* Треба радити, стварати и никада Бог неће се противставити оваквој људској реалној божанствености. *Кој ради, Бог не брани.* Својим непосредним искуством утврђује се, најзад, примат људске делатности према свим па и божанским делатностима. Треба сам човек да дела и ствара, а Бог ће му затим свакојако помоћи: *Ради, па и Бог ке ти даје, Кој рано станује, нему и Бог помага.* Примат, дакле, увек има људско реално божанство: рад, делање, напор, стварање.

Уздање пак имају Јужносрбијанци бескрајно у људско стваралаштво. Треба само имати воље, истрајности, па делати: *Мусака мас сака, работа г'с сака,* и све ће бити учињено, све створено: *От чоечка рука нишчо не куртулисује. Шчо мисли чоек, ке напраи.* Ништа не може одолети истрај-

ном⁷⁾ људском стваралачком напору. Њиме се сигурно постиже и лична моћ, та једина јужносрбијанска људска вредност.

СТВАРАЛАЧКИ РАД КАО УТЕХА У ЖИВОТУ.

Живот мора да буде пун и једар, мора бити испуњен љубављу, делањем, херојским радом, стварањем. Најболнија и својом аријом најтужнија песма коју смо чули на Југу јесте она охридска у којој се уз сваки стих по једанпут болно припева: „*Векоф ми пусти останал*“. Највећа је несрећа кад човеку живот остане празан и пуст.

Радост је у једром, радном, стваралачком и моћном животу, зачињеном тананом јужњачком љубављу. А сама „работа“ може заменити и надокнадити сва друга животна задовољства.

„Работничко“ стварање је обично допуна љубавне чулне среће и утехе ако „влезе леден ветер в ку'ка“, ако љубавна топлина ишчезне из јужносрбијанског брака. Ово је тако дубоко лирски изражено следећом охридском песмом, у којој охридски дућанција проклиње своју охладнелу жену:

Камен Јано, камен пиле,
Камен да се сториш, Јано,
Камен прет патната врата.
На тебе да стапнам, Јано,
На којн да се качам, Јано,
Чаршија да одам, Јано,
Дућан да отворам, Јано,
Тебе да заборам, Јано.

Стваралачки рад, моћна „работа“ извор је и утехе као што је извор поноса. У своме херојству рада налазе Јужносрбијанци и све своје херојство живота, основу и подстрек за свој реални животни идеализам.

⁷⁾ Необично сложеним експерименталним компаративним студијама развитка пажње и душевног замора код Шумадијанаца и Јужносрбијанаца, које нисмо још дефинитивно привели крају, констатовали смо нарочити психолошки облик истрајности код Јужносрбијанаца, који би био једна специјална одлика више јужњачке варијанте динарског типа. (ocrdomatrios31.07.2003.)

Résumé

Le type psychique des Serbes du Sud.

Il y a huit ans que, employant la méthode ethnopsychologique et différentielle moderne et partant des principes tracés par Jovan Cvijic dans son magistral ouvrage *La Péninsule Balkanique*, nous avons entrepris l'étude de la psychologie des Serbes du Sud dans la région qui s'étend de Mis et Metohija à Ohrid et Djevdjelija. Les résultats de nos recherches n'ont pas toujours coïncidé avec les déterminations psychologiques générales posées par Cvijic. Ils en diffèrent surtout en ceci, qu' à notre avis les Serbes du Sud possèdent tous *les traits psychologiques essentiels* qui, d'après Cvijic, caractérisent le type dinarique, et, qu'ensuite, certains traits psychologiques spéciaux et secondaires permettent de les considérer comme une *variété méridionale du type psychologique dinarique*. Ayant communiqué à l'éminent ethnopsychologue notre opinion, il s'y rallia complètement et voulut bien nous encourager à continuer nos recherches. Celles-ci montrèrent toutes qu'il n'y a aucune raison réelle de former un »type central« à part, en ce qui concerne les Serbes du Sud. — Suivant la méthode de différenciation psychologique progressive, nous avons fixé tout d'abord les traits caractéristiques dominants de la région étudiée et avons constaté que par eux elle se rallie au type psychologique des Dinariques. Nous avons ensuite cherché à déterminer les traits caractéristiques généraux qui font la *differentiam speciflcam*, qui distinguent psychologiquement cette région des autres variantes du type psychique dinarique. C'est cela même que nous exposons dans cette étude. — 11 nous reste à différencier progressivement, (dans une suite de prochaines études, par une analyse de plus en plus détaillée et concrète) au sein de ce que nous appellerons la *variante méridionale* du type dinarique des différents groupes psychiques, et au sein de ces groupes souches psychiques, et au sein des souches des différentes familles psychiques qui sont composées alors par des caractères individuels.

Le type psychique dinarique et les traits ethnopsychologiques dominants des Serbes du Sud. — 1. — D'après Cvijic, c'est avant tout au régime patriarcal que les Dinariques doivent leur caractère psychologique particulier. — Or les *zadruga*, *zivejacka u kup* sont encore plus primitives au Sud qu'au Nord. Donc la même condition sociale est à la base de la formation du caractère des Serbes du Sud et des autres Dinariques. — 2. — Les deux premières qualités qui se développent sous le régime patriarcal sont la *sympathie mutuelle* et la *douceur*. Cvijic a constaté ces deux traits chez les Dinariques et il a remarqué qu'en ceci ils se distinguent du type balkanique oriental ou bulgare. Cependant, il ne dit rien, sur ce point de son »type psychique central« des Serbes du Sud qui nous intéressent ici spécialement. Nous avons constaté que dans les villages situés entre Niš et Ohrid la misère absolue est extrêmement rare. Les orphelins, *siraci*, *pilci*, sont toujours adoptés par quelque parent. Puis s'est un usage de venir en aide à quiconque est éprouvé par la maladie ou les accidents de toute sorte; que l'on aille aider quiconque a besoin d'achever un travail urgent aux champs ou à la maison. Il suffit de préparer un bon repas et de prévenir alentour pour que les collaborateurs bénévoles accourent faire la besogne demandée, parmi les chansons et la joie: tels sont les *pomagajne*, signe irrécusable de sympathie mutuelle. Celle-ci se manifeste avec encore plus d'éclat quand quelqu'un tombe malade ou meurt: tous alors s'empresse à soulager le malade, tous sont plus ou moins en deuil suivant un proverbe: *Ljudi sme, kako eden rod sme*, tous hommes, nous sommes comme une seule famille. Et tous les Serbes du Sud se nomment entre eux des noms d'oncle, tante, frère, soeur etc. Leur vie est faite de compromis. Ils ne se disputent presque jamais, et sont les plus doux, les plus patients des Yougoslaves. Pour garder leur sympathie mutuelle et la douceur de leurs relations quotidiennes ils s'assujettissent à un contrôle rigoureux de soi-même, à une circonspection prudente, à une retenue parfaite. — 3. — Cvijic a fixé comme traits caractéristiques des Dinariques *la dignité personnelle, le respect des vieillards et la tumidité des jeunes*. Nous avons constaté les mêmes traits, plus prononcés encore, chez les Serbes du Sud. — 4. — Nous avons également fixé le fait de la *s/ava* ou *služba* comme trait caractéristique du psychisme social des Serbes du Sud, un trait ethnopsychologique de plus qui les identifie avec le type dinarique. 5. — Quoique sans enthousiasme politique, la vie psychique des Serbes du Sud est caractérisée par une *tradition nationale* très riche et par un *amour profond du pays natal*. Ayant démontré cela par de nombreux faits, nous avons indiqué une attache de plus des Serbes du Sud au type dinarique. — 6. — *La composition ethnopsychologique* des Serbes du Sud (caractères colériques et mélancoliques, à l'exclusion com-

plète des sanguins et des phlegmatiques) est la même que celle des autres Dinariques. — 7. — Nous avons montré par des détails très abondants que *le fonds mystique et le goût du mystérieux* sont les facteurs les plus profonds de la vie intérieure des Serbes du Sud ainsi que »la *logique mystique*« en est la forme éminente. — 8. — Enfin leur imagination créatrice est toute dinarique dans sa force et sa vivacité. Elle les distingue de tous les autres types non-dinariques. — 9. — Et ce n'est pas seulement par son imagination créatrice que le Serbe du Sud appartient au type dinarique, mais par toutes ses autres capacités psychiques que nous avons pu fixer au moyen de la méthode Rossolino-Claparède. Le parallélisme des profils psychologiques des Choumadiens (les Serbes du Nord) et des Serbes du Sud est parfait. C'est ce qu'on peut voir au psychogramme, à la page 20, que nous avons tracé suivant les observations très nombreuses. — Suivant toutes ces caractéristiques dominantes énumérées ci-dessus, les Serbes du Sud doivent indubitablement être classés dans le type dinarique. Cependant ils diffèrent des autres variétés de ce type par les traits caractéristiques secondaires suivant: leur *sensualité toute méridionale*, leur réserve et leur *idéisme réaliste*, s'est à dire leur *travaillée héroïque et créatrice*. — Ce sont encore ces traits qui font des Serbes du Sud une variété dinarique spéciale qu'il nous reste à indiquer rapidement ici sans pouvoir citer les nombreux faits à l'appui.

Sensualité méridionale des Serbes du Sud. — 1. — Deux facteurs, *le climat chaud et sec* du pays, et *le contact continu avec les Grecs*, les habitants d'origine roumaine et l'opresseur turc à la mentalité orientale, se sont réunis pour développer chez les Serbes du Sud une sensualité toute méridionale qui se retrouve dans leurs exquises chansons populaires. — 2. — Cependant, leur sensualité ne va pas jusqu'à pratiquer le crime de *l'inceste*. Contrairement à l'opinion de Cvijic, l'inceste est abhorré et plus rare chez eux que chez les autres Dinariques qui ne sont pas sensuels. — 3. — Leur sensualité se manifeste tout d'abord dans leur amour excessif des *dusece*, matelas bien doux, des *pernice*, oreillers de plume et autres accessoires semblables raffinés qu'ils ne nomment qu'avec de tendres diminutifs. — 4. — Leur sensualité s'accentue ensuite d'une façon violente dans leur *gourmandise* et leur *amour*, qui se entremêlent et se complètent comme dans leurs caresses intimes le café et le baiser. — 5. — Leur *amour, cependant, est tout patriarcal* ne visant jamais que le bonheur conjugal, dans lequel on se donne »pour toute la vie.« — 6. — En cela ils sont imbus d'un *idéisme sensuel* profond; ils ne rêvent qu'un amour qui s'étendrait comme le baiser le plus doux sur toute la vie des deux conjoints. — 7. — Et c'est une peine amoureuse qui leur est particulière, *zalba za mlados*, regret de la jeunesse, quand, avançant en âge leur élan amoureux perd petit à petit sa violence et sa force. — 8. — *La violence de la sensualité* des Serbes du Sud

se manifeste au cours de leurs réunions en commun, de leur veillées de travail, ou les jours de fête, aux noces, pendant les promenades idylliques des »promis« dans les vignobles; elle se manifeste aussi lors des rites traditionnelles du «lever de la mariée»; mais pour avoir une idée exacte de sa force, il faut assister à la fête du saint patron d'un couvent, que l'on célèbre non pas le jour mais la nuit, et qui se passe en orgies de nourriture, de boisson et surtout de danses et de chansons voluptueuses, qui, à en croire les chansons, ne laissent pas de troubler la quiétude des moines eux-mêmes. Cependant, cette puissante sensualité ne nuit nullement au profond idéalisme qui caractérise l'amour chez les Serbes du Sud: leurs plus violents désirs sont tous dirigés dans le sens du mariage et leurs jouissances sensuelles sont réalisées au sein du mariage.

La réserve des Serbes du Sud. — Cvijić a constaté chez les Dinariques une certaine réserve. Celle-ci s'exagère chez les Serbes du Sud et change, en s'objectivant et en se généralisant, de qualité. Les Choumadiens gardent le silence pour ce qui les concerne, mais souvent ne peuvent pas s'empêcher de critiquer les autres; les Serbes du Sud s'abstiennent même en pensée de juger les autres. «Toute montagne a son poids», «Chacun a ses peines», »Chacun a ses soucis«, disent-ils. Cette réserve individuelle signifie une économie profonde de la vie intérieure et donne une force singulière à la vie personnelle et un charme particulier, fait de douceur et de dignité, aux manières extérieures, sociales des Serbes du Sud.

Idéalisme réaliste ou travaillée héroïque des Serbes du Sud.
— 7. — *»Rabota«*, travail, action avant tout, — avec le profit personnel le plus petit possible ou même sans profit (Badiava raboti, badiava ne sedi), mais travail, — c'est cela même la vie. La joie du travail est la joie propre à l'homme et idéalement humaine. — 2. — Le travail héroïque libère chacun de la faiblesse avilissante et méprisable. — 3. — Il rend aussi fort et puissant, fort de cette force insurpassable que possède un travailleur à qui l'on peut arracher tout mais non pas le travail, l'action créatrice héroïque. La force du travail est au-dessus de toutes les autres forces et donne la puissance seule idéale, réelle et sûre. 4. — La joie du travail est seule suprêmement consolatrice dans la vie. — Ces quatre attitudes psychiques font le troisième groupe de caractéristiques qui distinguent les Serbes du Sud des autres Dinariques, et finissent de définir ce que nous appelons *la variété méridionale du type psychique dinarique*.